

శ్రీరస్తు,

శ్రీహయగ్రీవామనః.

పుష్పబాలవిలాసాఖ్యగ్రంథః.

ప్రేమకటపండితరాయప్రణీత

శృంగారచంద్రికాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితః

పండితైః.

సమ్యక్పరిశోధితః.

శ్రీమచ్చెన్నరాయపురీస్థిశాయాం

బెంగుళూర్ - రత్ననాయకేన.

ఆదివిద్యాతరంగిణీమద్రాక్షరశాలాయాం

మద్రాస్

ప్రకటితమాత్.

౧౮౯౨,

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ శాయగ్రీవానశకుం.

సవ్యాఖ్యాన పుష్పబాణ విలాస పాఠరంభః.

శ్రీనందోప పథూస్వయం గ్రహపరివ్వం గేషుతుం నన వ్యా
మద్దాద్ధలి శిషిచందన రజస్యంగేవనానా పా శం । కష్టజ్ఞగజాత
రాగనయక స్వరంభాతశ్చయం బిభ్రత్కామపి వేణురందసి
కోటారాగణీ పాతుం ॥

౧॥

అంగల భాభీ వ్యాః (శ్రీ) శాయముదముదంచయన్ ॥ శేయనేభూ
యనేభూయన్ శోరసిహివ లతాలకః ॥ పుష్పబాణ విలాసస్య కావ్యస్య
రసశాలినః । శృంగారచ లికాభీభ్యాః వ్యాఖ్యాంరచయన్ ॥

అథా వి॥ గోపికా-ల్లభచరిత్ర ప్రతిచాద-పవిత్రతం- పుష్పబాణవి
లాసాస్యం శృంగారకావ్యం చిక్కిన్వః ఆదోషం శత్యాదాశిషం యుజ్జే ॥
శ్రీ దిత ॥ అతః ప్రథమభూతవనాకస్య చ గణస్య ప్రయోగాల ర్థే
ప్రకాశం భభ భ తి తదుక్తం ॥ మోభూషిప్రియ రుస్య యంతెనా తేక
స్వప్రియోజీః శం యోన గ్యాది ఘు ర్ధ్రితవ వనో దేశభ వానాం
త్యః ॥ రోగిర్ధ్యః ఘుర్ధ్రితవ వనో దేశభ వానాం ద్యం
త్యః ఘుర్ధ్రియముఖ గుర్ధ్రిత ర్థే ॥ ఇతి నాగ సన్నిధాన సహనం
తరస్య వోవగ భావన తదంత చమతాకర చంద్రికాయాం ॥ తయ
సతదభవంజ్ఞానాః ప్రసూతాః స్తుపూర్వచ్ఛాత్ - జన్యోప్రదనక కటి
సుకవద్వికాశాశుభ క ॥ స వ్యమాలతామగణం ప్రాప్సా ర్వేనా
శ్చ బాధ ॥ ప్రథమం శ్రీశుభం య్యపి కూరేన రేఫే యుక్త
త్యాశ్చామ్యశ్చాపి ఆద్య ర్థ స్తోద్యతా ప్రసజ్జ తే ॥ ఉంవి నాక్రూర సం
యుక్తః సోవిస్త్యాజ్ఞానో వత్ - శ్లేప సుపయోశ్చే యా ॥ శుచ
శానీనా మోషి తదా ప్రవశన్తాః రస్య ప్రేరబ్ధస్య ప్రయోగా సైగూ వ్య
తాతధానో క్త ॥ జీవ తాన చ కంబుదాదే భద్రాదినాచకాః ॥ తే ర్వ
వైచం ॥ శ్రీసుర్ధ్రిః వోగణతోఽపి తే సృష్టికృతమెతచ్చ మతా రచం ది
కాయాం ॥ మంగళాధా భదానో వాదేషనామాంకి నోపి వ్యాఖ్యానోపయా

[illegible]

భువనవిదిత మాసీస్యచ్చరిత్రం విచిత్రం సహాయవతి సహ.నై ॥
 క్రీడనోనందసూనోః । తిలఖిలమవలంబ్య స్వాదు శృంగారకాంత్యం
 రచయితుమనసోమే శారదాస్తుప్రసన్నా॥

సంప్రతికక్షః - వచికీర్ణితం ప్రతిజ్ఞానక తన్ని గ్నాహాయ సరస్వతీప్ర
 సాదమా శాస్త్రే ॥ భువనెతి ॥ యువతిసహనై గిన్నర క్రీడనోనందసూనోః
 క్రీకృష్ణస్యసంబంధః చిత్రః అమృతం యచ్చ త్రగ్నో. కన్యా ప్రలాభవాది
 రూపంభువనవిదితం లోకైర్విజ్ఞాతం ఆసీత్ - అఖిలం చ్చరిత్రం అవలంబ్య స
 తివాక్యవైచిత్ర్య- స్వాదుచ భుకం- శా వ్యమినియాత ని॥ వృష్టినుష్టై
 పి భుకం చ్చిష్టం స్యాత్స్వాదు వ త్తీర్షిత్తనానాధక రత్నచూడామూం -
 శృంగార కాంత్యం శృంగారరసప్రధానం కాంత్యం చయితు. కితుకం మనోయ
 స్యత్య- తుంకామమసో పీతి మకాలలోపః - మెమమశారదాసరస్వతీప్ర
 సన్నా అస్తు - సరసకావ్యరచనానుకూలవాగ్వి జృంభ - మటయ ద్విత్వాన
 యః- మాలినీష్పత్తం- లతా తూక్త- ॥ గనపయయయ తే. మంమా, భో
 గలోకేతి॥

కాంతే దృష్టికథం గతేనయనయో గ సేద్వికాసో విహితప్రా
 ప్తేన ములగం పులకేతా జాలాతసిస్స భ్రవః । వేద్యోజ గహ
 నోయ్య కేసవభవ త్స్వగ్వాంగ కంపోదయః కలతాలిం న తత్పరేవి
 గతి - సీపీన్ద దాపిస్వయం॥

పరస్పరరూప రేఖాః లాసాది భిర్జారాన రాగయో : యోగవత్త
 ముక్కరితై - క్వచిద్ర వానైవవశాన్తి శీసయోః క్షామ నోశ్చేష్టాంకవి
 రాహ । కాంతితి ॥ కాంతేసుభ్రువతి సదద్వయం క్షాంత్యం సంబంధ్య
 తే - కాంతే ల్లభే ద్ద్యోమయనయోః పంథాః దృష్టికథః - ముక్తూర్త్యా
 దివాగమానాంతః॥ ని॥ దృష్టికథాద్భవాపివీతి నానార్థ్యమారాధోం
 తుగ తేవార్త్యగ్గోచరే - శ్చిత్తః - సుభ్రువః సుభ్రువః సుభ్రువః సుభ్రువః
 న్వికా. ఆసీత్ - గాభిలాషతయో సతే విసాగ్గో నిపాన మదాత్మకర్తృత్వ
 తతః కామిః సమనిభ్రామాన్యై తస్తికకలతే ర్దగ గైవ వశాల్లక
 లక్షణం మాలయంగ్మహం ప్రపైసతి - సుభ్రువ స్తసుఖాకితానంద త
 పులకావనగ్గర కాంతా క ధ్యక్షణబిత్తేష్వ స్వ గ్గోచరతాఅధి-తి ।
 సుభ్రువ మాలయోగ్మహం సుభ్రువ స్తసుఖాకితానంద త
 లామూం - ఏకాంతసమాగమే సమనోవి కాగన్యాసయో. లిలకాన్త్యం
 పాన్త్యగూర్మకః - తతిః సుభ్రువ స్తసుఖాకితానంద త

సాక్షాత్ సృష్టాన్ని బాణవిలాసం.

మా మాతా దరశించి నుం దుర సే కాననా సంప్రతి చాగ్గు
త్తుంక ఘట స్తవాంగంగళ చాచూర్తి గూర్చుటా । ప్రత్యాస
క్షిజన క్రతాగణపరా పాదే, ప్రసాద్యాంత కేనత్రాం లగ్యవి
రంకురంగ నయనాపాకూపనాలోకే ॥

కస్యోద్భవోహసీవాశ్చైష్టాపశ్యమామీశ్వర సగచిరంబూజే ।
 మూలితి ॥ సుప్రస్థధువా - అహిమిదమిదం సంగ దోష్టే గం స్థాయదా
 తథాస్థయగాననరముఖం యశ్యాశ్చతథోక్తా - తి/ఎవోయ బహు
 ప్రీతిః - వ స్తే రే శ్చత్రసుప్తపెతిసమాః - స్తయశ్చేర్న విశంపీత్యదినా
 రగ్రీవిః ॥ ౧ ॥ దరోస్త్రీంభయయోగైరేపిచగుహా-రీ నకంబ గ్రీవి
 సుల్పాశ్చేగుర్గుకాకుః - పు గానిగివాః ర్థ రత్నమాలా గూం - దాక్షిణీ
 భుం ॥ ౧ ॥ శిష్టముచ విమృశమిశ్య రః - శిష్ట గౌసమున్నతౌమకా
 పృథుకా తినా - మూర్తా నా - మూర్తంకా శ్చిష్టా శ్చిష్టా శ్చిష్టా చామ
 త్తక్రియైశ్చంవలగుహో యశ్యాశ్చతథోక్తా - ఇతిగామే గిహా క్తిః ॥
 ౧ ॥ శిష్టగౌసమున్నతౌమకా పృథుకా తినా - మూర్తా నా - మూర్తంకా శ్చిష్టా
 ప్రీతిః ॥ ౧ ॥ శిష్టముచ విమృశమిశ్య రః - శిష్ట గౌసమున్నతౌమకా
 పృథుకా తినా - మూర్తా నా - మూర్తంకా శ్చిష్టా శ్చిష్టా శ్చిష్టా చామ

నాడుకం . ముచ్చటపడయగృహణజీవయత్రాహిహాధిగితిసేవగృతంవిదుః । త
చ్చూరకవహాకొకలాహంస కోకనన్మలైరుతక్రమైః । మిశ్రితం ప్రహ రణే
ప్రసదీజ్యతే వాన్యై గౌపిరుతమిన్యజేబుద్ధైరిలక్షణాత్ - అత్రమణితానాం
కోకిల కూడితానాంచ సామ్యేన భేదానులబ్ధి । తిపాదనా త్సామాన్యాలం
కాగః సామాన్యంగుణసాక్ష్యేనయత్రచ స్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్ - దేనకొ
కిలాలా ముఖరితేస్త్రిన్వచప్రదేసేసామ్యబలాన్తణితేషుకోకిల కూడితభ్రమ
న్యానశ్యముప్పద్యమానతమామణితాన్యా కణ్యోపి కామినో క్రీడాంకాపి
జ్ఞాతుంనశక్నుమాదితి భ్రాంతిమదలంకారోపి ప్రతీయత ఇత్యలంకారేణా
లంకారధ్వనిః తథాభిదమేవావయోర్విహారయోగ్యం గూఢప్రాసం ఇహైవ
శంతుప్రసేదే యపివ్యజ్యోత్యతివస్తుద్వనిశ్చ-వసంతేతిలకావృత్తం॥ ఉక్తావసం
తేతిలకాతథజాజగౌగభితిలక్షణాత్ ॥

దస్త్రంబింబధియానాః | మరుగుంపర్యాకులాధావనాద్ధమ్నిల్లి
స్తిలక - శ్రమాంబుగళితం | ఛిన్నానుకంటకైః | ఆకంకజ్వరకా
రక - కంఠం • చారంశకాధూన్వనీ కింభ్రామ్యస్యటవీశుకాయ
కుసుమానేషాంరామదాగ్రహీత్ ||

సమాచారభిస్కా కుసుమాపచయాయవనం పాస్తాం పుష్పితలతా
పాగసాం క్షేపణా భలాస్త్రీయః ప్రతాగ్భ్యం చిద్విజనం గూఢప్ర
జ్ఞేకనిత్యాజాశేనసంగమితాంకాంచితోగమినీం తత్పరిత్రాణాయ బహి
రసస్తితాదూశికాదైవశాత్తమేవప్రజేశంకుసుమ విప్సయా పాస్తాయాః
తృప్తిస్థలరాగమనం సూచయతీశంకా దర్శనాత్పాగేవహేత్వం తరో
పన్యాసేనసంభోగనింగా ఛాదయంతి పాహాః దష్టమితి । అరుణం గ్వభా
నెనకర్తం ఇతిబభౌ తి హేతూక్తిః । అధరాగ్రబింబఫలధియా బింబః
లమితియస్మాదప్తం శుకేనచ చూషాశేనవిధమితివంతలక్షతావిలాపః - ధ
మ్ని బద్ధచక్షుషావాంధం మిల్లస్సంయతాఃకచాగ్నిశ్శిమగః - ధావనా
చ్చేద్యగమనంశ్చ - చర్మాకులవిన్దిష్యవా ధికులంజానిత్యతేవః - నిలకంశ్రమాం
య భుంక్త్యుచితోపకారం - జాతమితి శేషంతనుశరీరంకంటకైఃచిన్న - శ
కలోభానుచ్చాదికంకంటకలతామన్యప్రజేశేషు ప్రవేశేనస్తనదిస్థాన
మన్యత్ర - వాజాతేతలక్షణ తాద్రలాపకృతః - ఆగ్నితికోప ॥ ని ॥ అస్త్రస్యా
తాకరపదియోగినిపిశ్యః - అత్రకోపఃపరప్రతారణా యాధీనీయమానభ్య
న్మచాసూరిః - కీలకజ్వగకారిణః అతిమాత్రతయా వాత్రప్రకరకరాకర
కణయుతాకరః - యస్మిన్ పర్వతేనద్యధా భవగిరీభాకలా సాన్యః ॥

(౨)

సవ్యాఖ్యానపుష్పబాణవిలాసః

౯

పయంతీపశ్చాత్పురశ్చ వ్యాపారయంతీసతీత్యథః । అటవీశుకాయారణ్య
కీరాయ ॥ అటవీగ్రహణందుగ్రహత్వబోధనాథః ॥ కింభ్రావ్యసికింనిమి
త్తమిత స్తతోధావసి । తద్గ్రహణస్యదుష్కర త్వద్విఫలస్తే ప్రయాసఇతి
భావః ॥ నకెవలమెతత్ప్రయాసవైఫల్యమాత్రంకింతుప్రాగెవత్వయా ॥ ఆగ
త్యమదీయాన్యేతానినాచ్యైరపచేయానీతిస్వాధీనతాం నీతాన్యపిప్రమ్పణి
వ్యపగతానీత్యాహవీషేతి ॥ ఎషాపురోవర్తిసి ॥ అతిఃమీపవర్తిత్వ సూచ
నార్థమెతచ్ఛబ్దప్రయోగః ॥ ననాందాతవపత్యుస్త్వసా ॥ ని ॥ ననాందాతుస్త్వ
పాపత్యురిత్యమరః శుసుమాన్యగ్రహీత్ ॥ కర్తవ్యంపుష్పపచయ శుషహ
యమోహద్యన్య శుకగ్రహణాయ వసేథావంత్యాస్తవనకేవలం ॥ శుకాలా
భఃకింత్యధరవృణాద్ధిరూపానథః ప్రతిలాభోవిజాతఇతి ॥ కరణానాభిజ్ఞత
ద్భత్యథగిరీగ్రాహ్యా బాహ్యభిప్రాయః ॥ ననాందాసమీపం ప్రాపా
త్వదీయకంకణధ్వనిశ్చ సర్వత్రశ్రూయతేకిమేతది ॥ జిజ్ఞాసనూనాసమాగ
త్యపశ్యతితతశ్చేమ్రంజారంహీత్వా శుకపలాయనంకథయంతీ లతాగృహమ
ధ్యాన్యర్యాహీతి ॥ కృతప్తైర్విణీమాత్ర గ్రాహ్యగూడాభిప్రాయః ॥ అ
త్రాధరేవింబభ్రాంతివణః నాద్భ్రాంతిమదలంకారః ॥ కవిసంమతపాద్య
శ్యాద్విషయేపిహీతాత్మ నిత్యోఽభ్యమాణానుభవోఽత్రసభ్రాంతిమాన్యతి
ఇతి ॥ ఇష్టానవాప్తిపూర్వకానిష్టప్రాప్తివణఃనాద్విషమాకారః ॥ విరుద్ధకా
ర్యసౌత్వ త్తిర్యక్తానర్థస్యవాభవేత్ ॥ విరూఢముటవాచాసౌవిషమాలంకృ
తీస్త్రీధా ॥ అన్యహేతుక్త్యాకారగోపనాద్వారజోక్తిరలంకారః ॥ వ్యాజో
క్తిరన్యహేతుక్తాయదాకారస్యగోపనమితి ॥ ద్వావైతౌప్రతీయమానతయో
ధ్వనిరూపావితిసంక్షేపః ॥ దూర్ఢికాత్రయధౌక్తలక్షణలక్షితా ॥ యథాహ
భగవతః ॥ ప్రోత్సాహనేషుకుశలానుధురకథాదక్షిణాచకాలజ్ఞా ॥ అటహాసం
వృతమంత్రాదూతిత్యైతైగుణైర్యుక్తైః ॥ అటహాచతురా ॥

విభ్రాణా కరపల్ల వేన కబరీ మేకేన సర్వాకులా మన్యేనస్తన
మండలేని దధతీస్రస్తందు కులాలంబలం ॥ ఎషాచండనతేశలాంఛి
తతను స్తాంబూల రక్తాథరా నిర్మాతి ప్రీయమందిరా ద్రతపతేస్సా
హృదయశ్రీరివ ॥

ప్రీయేనసాకం విహృత్యకేళీ గృహాన్నిగచ్ఛ తీం విలాసినీంద్రదర్శ
యకషిద్గఃకశ్చిశ్కంచదాహ ॥ విభ్రాణేతి ॥ సర్వాకులాంరతికామోపమ
దకనశిధిలబంధనత్వాద్విస్రంసనూనాంకబరీంకేశపాశం ॥ ఎకేనకరపల్లవేన
కరః పల్లవశ్చవెత్యుపమితసమాసః ॥ తేనవిభ్రాణానిశ్చేషచ్యుతిపరిహారాయ

భృథమవలంబమానా- తథాస్మిన్తండుత్థానసమయే స్తనతటాగ్గళితండుకూ
లంక్షామూఁబరం సూత్తాంశుశంవా- తస్మాంచలంబంతం || సి || దుకూలం
తుత్తామీసూత్తాంశుకేతధేతి నానార్థగత్న మాలాయాం - అన్యేనకరపల్ల
వేన స్తనమండలై స్తనబింబ-వ ద్దుల స్తనప్రదేశ్యతియావత్ - నిదధతీప్రసార
యంతి- చం-నస్యచ్యుత శేషస్యమలయజపంకస్యలైశ్చైః- లాంఛితాతనుఃశరీ
రంయస్యాస్సాతథోక్తా- ఆలింగనాదిభిరుఁక్షీణసర్వాంగరాగేభ్యః- తాం
బూలరక్తాధరావీటిశాఁగణోష్ఠీ ఏషాపురోవ ర్తినీనాయికా-ప్రియమందిరా
ద్వల్లభశృంగార- సాత్తాత్ప్రత్యక్షభూతా || సి || త్యుక్తత్యక్తయోస్సాత్తా
దితినానార్థగత్నమాలాయాంకతిపతేర్నన్తథస్యజయశ్రీర్జయః శ్రీనివనిర్యా
తినిగచ్ఛతి- నాయికాయాఃమన్తథజయలక్ష్మీత్వోష్ఠే శ్రీక్షణేవమన్తథస్యకృత
కృత్యత్వం తేనరతోఽనవస్యసకలకామోఽచారసంపన్నత్వంచవ్యజ్యతే- అ
త్తోపమోత్పేక్షాస్వచావోక్తిశ్చైతిత్రయోలంకారాః- శరపల్లవనేత్యతిశ్రీడప
మాసాఽధర్మ వాచకయోరనుపాదానాల్గుప్తాః || త్త్వోపమాసధర్మాణాము
పమావాచకగృహవికల్పిత్య గ్రీనుపాదానాద్భిన్నాల్గుప్తాఽపకూష్టధేతిలక్షణా
త్ - నాయికాయాంత్వక్షమన్తథ జయలక్ష్మీత్వ సంభావనాయాః క్రియ
మాణత్వాదుత్పేక్షా || సంభావనాస్యాదుత్పేక్షావస్తుహేతు ఫలాత్తనేతి
లక్షణాత్ - స్వభావోక్తిస్ఫుటైశ - సాచాత్పేక్షానిమిత్త భూతసంభో
గలింగ జనితశోభాతి వయశాలిత్య క్ష్యాప నాత్మకత్వాదుత్పేక్షా లం
కారస్యాంగ మితిద్వయో స్సంకరః - ఉపమాయా స్తయోశ్చ నైర పే
క్ష్యాశ్చం సృష్టిః ||

కాంతోయాస్యతిదూరదేశమితిమేచింతాపరంజాయతేలోకా
నందకరోహిచంద్ర వదనేవైరాయతేబంద్రమాః| కించాయంవితనో
తిగోకిలకలాలాపోవిలాపోదయం ప్రాణానెవహరంతి హంతనతరా
మారామమందానిలాః ||

పత్యేదేశాంతర ప్రయాణాయసన్నద్ధసతి ఖదాకులానాయికా స
భీమాహ||కాంతఇతి||కాంతఃప్రియఃదూరదేశంయాస్యతిగమిష్యతీతిహేతోః|
ని||ఇతిహేతుప్రకరణప్రకారాదిసమాప్తిష్విత్వమరః - మేమమచింతావిచా
రః పరమతిశయితం యథాతథాజాయతే- మహావిచారోభపకీర్త్యభః-
హేచంద్రవదనేచంద్రమాఃలోకస్యజగతః-జగద్వర్తిప్రాణిజాతస్యేయావ
త్ - యద్వారోకాఃజనాఃతేషామానందకరోపి || ని || లోకస్తుభువనెజనఇత్య
మరః - వైరాయతేవైరంకరోతి - ఆనందకరత్వంవిశయదుఃఖకరోభవతి

త్యర్థః- శబ్దవై రకలహాభ్రకన్వమమైభ్యఃశరణఇత్తివై రశబ్దాఃకాజీ-శ్ - కిం
 చ-అయంశూయమాణః కోకిలానాకలాలాః అన్యక్తమధురకూజితం ||
 ని||కలమన్యక్తమధుఃధ్వనాన్యాద్వాచలింగకమితినానార్థకోశే-పిలోపిదుః
 ఖనప్రయుక్తవివిధోక్తిః || ౩ || విలాపఃపరిదేనమిత్యుపః - తస్యోయంపత
 నోతి- కోకిలకలాలా శ్రవణేనమమవిలాపః ప్రాదుర్భవతీర్థః- ఆరామ
 మందానిలాఉపవనమందమూరుతాః నితరాంభృశంవ్రాణానెవహారంతి- న
 కెవలంచంద్రాది వదార్తిమాత్రంకుర్వంతీ త్యేషికారాధణః - మాంతేషిషా
 దే||ని||హంతహస్తేవిషాదేచవాక్యారంభానుకంపయోరితినానాథః రత్నమా
 లాయాం. అత్రప్రియప్రవాసరూపహేతుప్రసక్తియాతేజచింతాదికార్యో
 దయవణానాదృశయోక్తిభేదః || చ||లాతేశయోక్తిర్వ్యాతా-ర్యే హేతు
 ప్రసక్తిజ ఇతిలక్షణోత్ - లోకానంద కరోపివైరం కరోతీతి ద్రవ్యోయ
 యోర్విరోధస్య అపరిహారప్రదర్శనా ద్విరోధాలంకారః - అచింతాది
 ప్రతి పాదనాద్విప్రలంభ శృంగారః - తదుక్తం శృంగారతిలకే || సం
 భోగో విప్రలంభశ్చ ద్విధా శృంగార ఇత్యుతే | సంయుక్తయోస్తుసం
 భోగఃవిప్రలంభోవియుక్తయోః || తత్రవిప్రలంభఃపంచవిధః - తథాచా
 హుః|| అయోగోవిహేయమాణఃప్రవాసశ్శాపఇత్యపి | విప్రలంభస్యోన్యై
 తేహేతవఃపరికీర్తితాః|| అయంతుప్రవాసవిప్రలంభశృంగారః|| దేశాంతరే
 స్థితిర్యాతుప్రవాసస్సప్రకీర్తితః|| కార్మ్యపాండిమనిశ్వాసాచింతాదైన్యాశ్చ
 గద్గదాః | అంబాలత్యమిత్యాద్యాఅనుభావాఃప్రకీర్తితాః || ప్రవాసచ్ఛ్రీవి
 ధః - భావీభవకభూతశ్చ- ప్రవాసాత్రభావీప్రవాసస్య నిచ్చితత్వేభద్రుప్రో
 పిత కర్మత్వాదియమన్వవిధనాయ కానాంవధ్యేపరిగణితాప్రోపిత భర్తృ
 కానామనాయకాః|| దేశాంతరేవైకాంతేదేహసంస్కారవర్జితా | చింతా
 దైన్యాశ్చ|| కార్మ్యదైన్యక్రాప్రోపితభర్తృకేతి - శృంగారనాయకానా
 మన్వవిధత్వం ఆలంకారికైఃప్రతిపాదితం || ఎతాఃపునరవస్థాభిరన్వధాన్యర్య
 ధోచితిం | స్వాధీనపతికాచాపితథావాసకసజ్జకా||౧౦||హేయత్రాంతావిప్ర
 లభ్యాప్రోపితభర్తృకా|| కలహాంతరితాచాభిసారికాదైవఖండితేతి||మతాం
 తరేత్యేషాభద్రుప్రవాసనిశ్చయమాత్రేణ భేదాకులత్వాత్ప్రసత్న్య ఏ్యతి
 కానానునఃమీరయికా - తథాచోక్తంరసమంజర్యాం - యస్యాఃపతిరగ్రి
 మక్షణే దేశాంతరం యాన్యత్యేవసా ప్రవత్స్యేపతికా - అస్యాత్వేష్టాకా
 కువచనకాతర ప్రేక్షణగమన విఘ్నాపదర్శన నిర్వేదసంతాప సమ్మోహాని
 శ్వాస బాష్పాదయాభితి - అస్యాః స్వాధీన పతికాదిష్వప్న స్వంతర్భావస్త

త్రైవపరాస్తః - అగ్రిమక్షణేనశ్చిత్తదేశాంతరగమనప్రయసిప్రవత్స్యత్ -
 కాపిసవమీనాయికాభవితుమహాతి - అస్యాప్రాసితభర్తృకాయాంవిప్రల
 భాయాంచ నాంతర్భావః భర్తృసన్నికృష్టత్వాత్ - నచకలహాంతరితాయా
 మంతర్భావః కలహాభావాత్ - అననమానిత పతిత్వాచ్చనాపి ఖండితాయా
 మంతర్భావః ప్రియస్యాన్యోపభోగచిహ్నితస్యానాగమనాత్ - ప్రియాయః
 కోపదర్శనాభావాచ్చ - నాపివిరహోపగతతాయా మంతర్భావః భర్తృ
 సన్నిధివర్తిత్వాచ్చ - నాపివాసక సజ్జికాయామంతర్భావః వాసకనియమా
 భావాత్ సజ్జీకరణా భావాచ్చ నిర్వేదదర్శనాచ్చ - నాపిస్వాధీన పతికాయా
 మంతర్భావః అగ్రిమక్షణేనంగవిచ్ఛేదదర్శనాచ్చ - ప్రజన్మపిపతిఃస్వాధీనపతి
 కయానిరుధ్యతే, అన్యధాభర్తృస్వాధీన త్వమేవభద్యతే - నాప్యభిసారికా
 యామంతర్భావః అభిసరణోత్సవాభావాత్ సంతాపదర్శనాచ్చతి యుక్త
 ముత్పత్త్యాచుత్తి ||

నవకిసలయతల్పంకల్పితం తాపశాంత్యైకరసరసిజ సంగతే
 వలంక్లూషయంత్యాః | కుసుమశరకృశానుప్రాపితాం గారతాయాశ్చి
 వశివపతితాపంకోవదైత్యోగమలాంగ్యాః |

విరహిణీమహాశాదర్శనజనితభేదతఃసఖికాచిదాహ || నవేతి || తాప
 శాంత్యై దేహతాపనివృత్త్యై కల్పితంచితం నవకిసలయనాం బాలపల్లవా
 నాంతల్పం తన్తయ్యాంశయ్యం||ని||తల్పంశయ్యట్టదారేష్విత్సయః. కరసర
 సిజసంగతేవలం పాణిపద్మయోగా దేవమ్లూపయంత్యాః స్థూనంతుర్వం
 త్యాః కుసుమ శరోమన్తభః సవకృశాను రగ్నిః తేన ప్రాపితా అంగారతా
 యస్యాస్మా - స్త రజ్వతప్తాయుశ్యసః. కోమలాంగ్యాః పరితాపంకోవదె
 త్యోగనామజనోపక్తుశక్తుయోత్ సకోపత్యభః. శిశీతశక్తిరేష్ - శివశివేత్యు
 క్తిఃఖదాతిశయోత్ - కుర్వంతిహిశివనామకీతనంభయశోకాదిషు. తథాపా
 ద్వైవచసం|| అశ్చ ర్యేవిభయేశోకేషుధి తేనాచువామమ | వ్యాజేనవాస్త రేద్య
 మ్మమ సాయుజ్యమాప్నూయతి. శథాప్రయుంజతేకవ. || శిలాకింపు
 ధత్తేశివశివవియు జ్జగ కనినతామ హోనారీఛా చువ పతివసితా గూ - మయ
 తేత్తత్యాశ్చర్యే ప్రయోగః || గణయతి కరుకాపరాజ్ఞుః సాశివశివరాస్య
 పివాసరాణివేధాత్తిఖిదేప్రయోగః. అత్రహస్తస్యగమతేణకిపలయతల్ప
 స్యమ్లానత్వాచంబంధే తత్సంబంధాభిధానావతయోక్తిభేదం|| సంబంధా
 తిశయోక్తిస్యాదయోగేయోగకల్పరమితి. తథామన్తధేనాయ
 కాయంచ అగ్నిత్వస్యాం గారత్వస్యచ ఆగోకానుకూలంకారః, తదు

క్తం॥ ఆరోపవిషయస్యస్యాదతిరోహితరూపిః । ఉపరంజకచూరోశ్యమా
 గంతదూప్రకంచతః , తథాన్లుపయంత్యాకతిక్రధవవిశేషాస్యాత్థంప్ర
 త్యుత్తరవిశేషాస్యారోహేతుత్వేనోపాత్తగతికంపదార్థహేతుకేకా
 వ్యలింగమలంకారః , విశేషాద్వయాత్థస్యాపి తాపకథనస్యాశక్యతాంప్ర
 తిహేతుత్వాదనేకపదార్థహేతుకమపరంకావ్యలింగం । హేతుర్వాక్యప
 దార్థత్వేకావ్యలింగముదాహృతమితి, ప్రథమకావ్యలింగస్యాశక్యతాయోక్తిరూ
 పకసాపేక్షత్వాద్విజాతీయసంకరః - ద్వితీయకావ్యలింగస్యజాతీయసాపేక్ష
 త్వాత్సజాతీయసంకరః - కొమలాంగ్యాకతినిశేషాన్యతీవతాపాసహత్వా
 భిప్రాయగర్భతాత్పరకరాలంకారః॥ అలంకారః పరికరస్సాభిప్రాయేవిశే
 షాకతిలక్షణాత్ - తస్మాదనుమానాంగశాలిన్వేనాతితీవ్రశ్చేఃఘటనావ
 ర్హాయోర్నయికాసంతాపయోర్భటనాజాతేతియాశఘటనాత్తకోవిష
 మాలంకారః ప్రతీయతఃతత్కలంకారేణాలంకారధ్వనిః కరసరిసిజసంగాదిత్యు
 పమాయాఃపరికరశ్చ తిశయోక్త్యాదిచతుష్టయః చపరస్పరనైరపేక్ష్యా
 త్సంస్పృష్టిః - అత్రతాపానామషష్ఠీయస్తథావస్థాతథాచోక్తంనహీన్యచిం
 తామణౌ । చక్షుఃప్రీచ్ఛింతాంకలంకారముతీః క్రియాద్వయః । తాపాలజ్ఞా
 త్యాగోన్మాదామూర్ఖ్యాగ్నిర్హవావస్థాభి - తాఃలక్షణచిత్రైః॥ తత్సా
 ప్రేక్షితకర్తేణతాపన్యతావజోజ్వరభి - వైశ్ణవశ్రవైశ్వర్యం
 శయినేపరిలుంతనం । నిశావసముశోషాద్యాఅనుభవాస్తదుద్భవాకతిద్వా
 దశావస్థాపక్షేతుసంజ్వరోనామనకమామస్తథావస్థా - యథాహవిద్యానా
 ధః చక్షుఃప్రీతిమనస్సంగోసంకల్పాధప్రలాపితాజాగరఃకార్యమరతిల
 జ్ఞాత్యాగోధసంజ్వరః ఉన్మాదోమూర్ఛచైవచరమంమరణంవిదుః॥ అవస్థా
 ద్వాదశమతాఃకామశాస్త్రానుసారేభి - సంజ్వరలక్షణమపిశేనైవోక్తం
 తాపాధిక్యంజ్వరోమతిభి - పక్షద్వయమిదంభావప్రకాశేస్యక్తం॥ దశధామ
 స్తథావస్థాభవేద్ద్వాదశధాపునః , అత్రావస్థాప్రతీపాదనాగయోగః ప్రలం
 భశృంగారతథాచాహుః ॥ సంపాశ్రయః - ప్రాగభావోయస్తవయోగంప్ర॥
 చక్షుః క్రమేధమతస్తత్రతన్తతేరతిరీరితా॥ రతిలక్షణతుభావప్రకాశే
 సంపన్నైశ్వర్యసుఖయోశేషగుణయక్తయోనివయానయోశ్లాఘ్య
 ప్రకృతోశ్లాఘ్యరూపయోః ॥ నారీపురుషయోస్తుల్యాపరస్పరపథాతా
 స్ఫురహస్వానుచిత్రవృత్తిరిత్యభిధీయతభి - అవస్థాభిస్తవ్యధిక్రమస్తే
 వమిథిగంత్య - రమ్యాలంబనవర్మనేనఅభిలాషతఃప్రథమంచక్షుఃప్రీతిప్రజా
 నతతేతేమనస్సంగతతస్సంగల్ప సంకల్పితేవస్తుర్యాదరాతిశయేనగుణ

తిఃపతై గ్రీవానురక్తచిత్తతయాఅస్యత్రక్రియా ద్వేషఃతత్కృతిశయనతాపఃతత్త్వః షోణసహిష్ణుత్వేనలజ్జాత్యాగః తేనబుద్ధిశైధి త్యేనత్యున్మాదః తేనబలక్షయేనతిమూర్ఖతమద్రదేశేమరణంసంభవతి- ఇమాలవిస్థాఃఅయోగవిప్రలంభే వాగ్రయేణభవంతి-త్విచిస్పిగ్రీవాసవిప్రలంభాదావపిసంభవంతి॥

శేతేశితకరోంబుజేకువలయద్వంద్వద్వినిగ్దచ్చతిస్వచ్ఛామాక్తిశంహతిభవళిమామైమింలతామంచతిస్పర్శాత్పంకజకోశయోరభినివాయాంతిప్రజఃక్లాంతతామేషాత్పాతపరంపరామమసభేయాతాస్పృహంకృంతతి॥

౧౦

పూర్వం శృతయాత్రానిర్భయఃసంప్రతికుతస్తత్సన్నాహఃద్విరమ్యస్థితోస్తీసుహృదాపృష్ఠోనాయకస్సకౌశలమాహ॥శేతఇతి॥ శీతాఃకరాఃకిరణాయఃసంశీతకరశ్చంద్రఃఅంబుజేశేతేనశ్చలత్వేనావతిష్ఠతి- చంద్రస్యాకాశాదూర్భగతేపద్మేనిపతనమిశ్యేకోమహతభూతిపూర్వఉత్పాతః- తథాస్వచ్ఛాపిషలామాక్తికానాంసంవాతిస్సమూహః కువలయద్వంద్వదుత్పలద్వయాద్వినిగ్దచ్చతివిశేషే- బహిర్నిర్భాతి॥కరీం- జీమూతదరావాశరఖమత్స్యహితుక్తుగ్భవవేణుజాని- ముక్తాఫలానిప్రధితానిలోకేతేషాంహిశుక్తుగ్భవయేవభూరితి రత్నశాస్త్రేగ్రసద్ధాదుత్పత్తిస్థానాదన్యత్రమాక్తికోద్భిత్తిరన్యఉత్పాతః-ధవళిమాధావళ్యం మైమింకనకమయీంలతామంచతిపాగ్నో-నిసగ్-కపిశంగ్యాఃకనకలతాయాఃకన్తికవణాంతరప్రాప్తిః పరఉత్పాతః-అభీనవాఃప్రజః పుష్పసూలికాఃపంకజకోశయోఃపక్కుకుట్టులయోః॥ని॥ కోశోస్త్రీకుట్టులేఖద్వైగుహ్యదేశాస్త్రిపీఠయోః॥ గృహేదేహేపుస్తకాఘేపిశ్యామసిపిధానకేతి నానాగ్ధరత్నమాలాయాం- స్పర్శాత్క్లాంతతానన్లుం తాయాంతిప్రాప్నువంతి-అభీనవశ్వేనపూర్వమన్లునానామేవప్రభామగ్నివస్తుస్పర్శాదివపంకీలస్థలవర్ధిశ్వేనశీశిరయోఃపిషద్గుళట్టులయోస్పర్శాత్సద్యఏవపరిన్లునత్వంతాయతత్కత్యుత్పాతాంతరం- హేసఖేవిషాచం- ప్రసాతాదియాపాడతాతపరంపరాభావ్యవధానూచకానివికరీతాననిమిత్తానిఉత్పాతాఃతేషాంపరంపరామమయాతాస్పృహంకృంతతిప్రయాణేచ్ఛాంఛినత్తి-కృతఛేదనఇతిధాతోదైవాదికాల్లాట్- శేమఃచాదీనామితినుమాగమః ఏతానుత్పాతాన్వీక్ష్యనిప్తప్రయాణస్పృహతోస్త్వి- ఉత్పాతదగ్ధనేప్రయాణనిషేధాదితిభావః-మత్ప్రయాణాత్ప్రాగేవజాతైఃప్రయాణోత్తగభావినీంకాంతాయాఃచరమదశాంసూచయద్భిఃచింతాంగవైకన్యనూతాపైర్వికర్తితయాతాస్పృహాస్తీతివివక్షి తార్థః-అత్రగోకరాంబు

జకువలయమాక్తిక హేమలతావంకజకోశశబ్దాస్సాధ్యవసానలక్షణాద్యైక
 మేణముఖమాస్తనయనబావ్యబిందుమూర్తిః స్తనపరాః-అంబుజశీలకః శ్వేత
 ఇత్యోనేనముఖస్యవాస్తాద్వితత్వంప్రతిపాద్యతే- తేనచింతావ్యయై మాక్తిక
 సంహతిఃకువలయద్వంద్వాద్వివిగచ్ఛతీ ననగళద్బావ్యబిందుపూర్ణః న
 త్రత్వంప్రతిపాద్యతే-స్వచ్ఛేతిపశేషణేనబావ్యసంహతేన్నశ్వేషవిఃస్థితాంబున
 త్వంగవ్యతే-తేనబావ్యస్పర్ధేకనల్పత్వంప్రతీయతే- తేనదుఃఖిన్యోతకటత్వం
 వృజతే-ధవళీమామైమింలతామిత్యనేనతాపకృతఃవైద్యంప్రతిపాద్యతే-
 తల్లక్షణంతుసాహిత్యచింతామణౌ, వైద్యకంశణః భేదస్సన్యతావళోక్తభ
 యాదిభిరితి-స్పర్శాన్యంకజకోశయోరిత్యాదినా స్తనయుగళసంగమాత్రేణ
 స్రజఃపరిష్కూనత్వంప్రతిపాద్యతే- శేషవిరహతాపప్రకవకప్రతీయతే-అత్ర
 ప్రియప్రవాసయాపహేతుప్రసక్తిః, తేనచింతాదిరూపకార్యవ్యవహానా
 చ్చసలాతిశయోక్తిరలంకారిః తథాముఖాదీనాంవిషయాణాంగ్వవాదకః, బ్రా
 నగృహీత్వాచంద్రాదివిషయవాచకశబ్దై రేవ ప్రతిపాదనాశ్చేద్యేభేదక
 ల్పనయాపాతిశయోక్తిః, విషయస్యానుపాదానాద్విషయ్యుపనిబద్ధతే, ఇత్ర
 సాతిశయోక్తిస్సన్యత్రవిప్రేక్షాధోక్తిజీవితేతిలక్షణాత్-తథాచంద్రస్యాంబుజో
 పరిశయనవగణనాద్ద్యక్రియమోర్విరోధః- హేమలతాయాధావశ్యప్రతి
 పాదనాజ్ఞాతిగుణయోశ్చవిరోధాలంకారః-కువలయాన్యక్తాభలోక్త్యైవం
 కజకుట్ఫలస్పర్శాత్కువలూలానాంన్యసత్వసంభవగ్యచిప్రతిపాదనాదకాగ
 ణాత్కార్యోత్పత్తిరూపావిభావనా॥ అకారణాత్కార్యజన్మచతుర్థీస్యాన్వా
 భావనా- విరోధాభేదయోర్విభావనాయశ్చభేదాతిశయోక్తిసాపేక్షత్వా
 త్తయాసహంగాంగీభావేనసంకశ్చివిరోధాభేదయోర్విభావనాయాశ్చసం
 స్ఫురనైకపేక్ష్యాన్యంగృష్టిః, అశేయోక్తోరవికదైవసంస్పృష్టిః- నాయకాను
 కూలః॥ ఏకాయాత్మోనుకూలస్సన్యత్రల్యనేకత్రదక్షిణః, క్వాగానిభయో
 దృష్టోగూఢనిప్రియకృచ్ఛరణిలక్షణాత్-నాయకాస్వాధీనపరికా॥ స్వాధీన
 పరికాసాస్యాద్యా నముంచతి, ల్లభణీలక్షణాత్॥ ప్రవాగప్రసక్తిహేతుక
 స్యచింతాదర్పణనాన్ధ్యైవాగవిప్రలంభశ్చ-గారిః॥

౧౦

దూతీకంనయనోశ్శుభ్యయమహాతాంతం సితాంతతవస్వే
 బాంభఃకణికాలలాటఫలకేముక్తాక్రియంబిభ్రీతినిశ్వాసాఃప్రచురీభ
 వంతినిశితాంహాహంతచంద్రాత్రపెయాతాయాశేషశాద్భూధావమ
 కృతేశాగ్రింతాసికాతాకృతే॥

౧౧

నాయకమానేతుంగత్వాన్యయమేవ తేనసాకంశిహృత్వాగృతద

నాగనమనిమిత్తమన్యనేపకించిత్రకటమంత్రాస్యస్వేగజటకజైశ్చిహితాం
దుశ్చికాంబూభాగదగ్ధనేన జాతేన్ద్వానాయికాచాతుర్యేణవద్భోద్ధాట
నంకుర్వంతీప్రాహ॥ దూతీతి॥ హేదూతీతపదవిదం-నయనేపపడత్పలేతితియాప
కసమాసః తయోర్ద్వయంనితాంతంఅత్యంతంతాంతంస్తునం-అహోడత్ప
లస్యచంద్రికాయాంస్థానత్వమసంభావితంతదశధికమిత్యాశ్చక్వం - తథా
స్వేనాంభః కణికాంబూటఫలకేముక్తాశ్రియంబిభ్రతీమాక్తిశోభాంవహం
తి-స్వేనోప్యవల్పవవేతిభావః ॥ ౧ ॥ పరిత్యక్తేపిముక్తస్సాన్యన్తముక్తాఫలే
ప్రియామితి నానార్థరత్నమాలాయాం - నిశ్వాసానితరాంప్రచురీభవంతిబ
హుళాయంతే॥ ౧ ॥ ప్రధూతంప్రచురంప్రాజ్యమదధంబహుళింబహ్వీస్యసు
రః- హేకాంతాకృతేరమణీయాకారే- మమకృతే-మదర్థంకృత్యితితాదర్శ్య
శ్చయం ॥ ౧ ॥ లగ్ధేకృతేచతాదర్శ్యేద్వయమిశ్యయమిత్యభిఘానాత్ - సృధా
వ్యర్థంచంద్రాతపే చంద్రికాయాం ॥ ౧ ॥ ప్రకాశోద్భోతతపత్యయసురః సుకు
మారాంగ్యాస్తపచంద్రికాప్యాతపకల్పజాతేత్యాశయేనఆతపశబ్దః - యా
తాయాతపశాత్ మద్వల్లభగృహవత్తననిగతాతపశాత్ శ్రాంతాసి - హా
హంతేతిపదద్వయోక్తివిషాదాతిశయాత్ - విషాదోత్రదూతికాశమదర్శన
జనితః సచమృశాభూతః కతవేనాభి నీయమానత్యాత్ - సృధామమకృతే
శ్రాంతాసీత్యత్రమతాకర్య ప్రత్యేకతపత్రమోవిఫలఃస్వకార్యంతతితుసఫ
లవేత్సర్థః-మద్వల్లభమానతుంగతాయాస్తవనకేవలమీప్సితాలాభః యా
తాయాతజనితశ్రమాధి క్యేనరమణీయాయాస్తవఆత్మశైక్యతపపిజాతమితి
వాచ్యార్థః-అద్భుతోయంత్రేషః నవనాయకగృహవత్తననియాతాయాతా
థామేవోత్పన్నఃచంద్రికాయాంస్వగృహాత్ గృహంతరంక్రతి సంచారమా
త్రేణతవైతాదృశత్రపజనకత్వామోగాత్ మద్వల్లభోఽభోగసంవర్ధపవేతి
వ్యంగ్యార్థః - కాంతాకృతే ఇతిసౌందర్యోద్భూతనేన నాయంతవాసరధఃకిం
తుసౌందర్యశాలిత్యేనదౌత్యానన్దాంత్యాచలచిత్తనామకంప్రకృత్యైనిం
యుక్తవత్యామమైవలపరాధిత్యాల్లోపాలంభోద్భోత్యతైదౌత్యానన్దాః
భరతశాస్త్రీప్రతిపాదితాః॥ నోజ్వలంరూపవంతంతంవానార్థవంతంసచాతు
రం॥ దూతంవాపిహేదూతీంనాబుధఃశుర్యాతగదాచన॥ అత్రవృషాదరాదిభిః
క్రోధేన్ద్వామూచకాకారగోపనస్యగమ్యత్వాత్ అవహిద్దాఖ్యసంచారీభావః
ఆకారగోఃసంధైర్యలజ్జాచరవహిత్యవః । అన్యధాకథనందృష్టిగన్యథాచమృ
షాదరః॥ విషాదదైన్యకృతకేతధాభంగశ్చతన్దురాృతి - అత్రనేత్రయోరు
త్ఫలత్వరూపచంద్రాదూతీకాలకారండ్యలస్యచంద్రికాయాంస్థానత్వమితిజా

(3)

సన్యాసానశుష్పబాణవిలాసః

౧౭

తిగుణయోర్విరోధప్రతిపాదనాద్విరోధాలంకారః- సచరూపకాత్మాపితక్రతి
 తయోరంగాగిభావేనసంకరః- ముక్తాశ్రియంబిభ్రతీత్యతలక్యధర్మస్వావ్య
 యోగాన భవేనశ్రియమివశ్రియమి-సాశృభ్యాజ్ఞే శాస్త్రిగర్భచాలంకారః॥
 అసంభవద్ధయక యోగాదుసమానోకమయయోః॥ ప్రతిబి- బ్రతీయాగమ్యా
 యత్రసాస్యాన్నిదర్శన- నాయకానయసరూపెష్టానవాప్తి పూర్వికాయాః
 శ్రేయనిమిత్తాభ్యుత్పైక్యరూపానిష్టావాప్తైః సమర్థవాద్విషమాలంకారః -
 లక్షణంతూర్తం - అనియోఃప్రగుక్తాలంకారద్వయగృహ పరస్పరనైరపే
 య్యోత్సంసృష్టిః ॥

౧౧

అధివసతివసంతేవర్తుకాయా దురంతేనవక్తిసలయ్యోత్సంసృజి
 తాంగారకల్పం । విరహామసహమానాచక్ర వాక్తి మానాచకితవన
 కుంగ్రిలోచనాకాశలాంగీ ॥

౧౨

వసంతసమయేసంవర్ధమానవిరహవేదనాసహససామధ్యభావనబ
 లాద్భృగమదశాముసయాతుప్రయతమానానాయకాంగిలోక్యశోచడాంతీ
 తస్యాఃప్రియ హచరీకా చిదాశ ॥ అధివసతీతి॥ చక్రవాకీపక్తియేగధాను
 గాగేత్కర్థ-చక్తి శాభీతాయావనకుంగ్రికాననహరిణీతస్యాలోచనైః లోచ
 నేయస్యాస్సాతథోక్తా - కురంగీతిస్త్రీవ్యక్తిగ్రహణం తస్యావనః చాధి శ్లోన
 కధనంచభయస్యాతిశయంప్రదర్శితం తత్ప్రవర్తనంతుకురంగ లోచనయో
 శ్చాంచల్లశాలితా ద్యోతనద్వారానాయకానయన రాచణీయః ప్రత్యాయ
 నార్థం- ఏతాదృశసౌందర్యశాలినీసభిభూయః క్వాపినప్రక్ష్యజ్ఞేభ్యోనిభాః -
 కోమలాంగీసుకుమారగాత్రి- నాయకావరసాకుమార్య శాలినోంగస్యశ్రీవ
 తాపానన్వాత్వాత్పల్లవాం గారశయ్యాధిరోహణం నివీర్యరివ్యతీతిభావః -
 దుష్టః అంతోవపానంయస్యసంధురంః శండానిలకోకిలాలాపాది కామోద్దీప
 నసామగ్రీ శాలితయావియోగినామప్రాప్యపారేతస్మిన్ననంజే-విరహామసహ
 మానామరుంపాణాన్విహతుం కామోభిలాషోచయస్యాస్తస్యాగ్ధోక్తా -
 తుఃకామమనసారపీతిమకారలోః - తదాగతోన్యస్యదుఃఖ న గతీరనిస్తా
 రోపాయస్యాభావాదితిభావః పుంజితః రాకీకృతంసచాపావంగార శ్చేగిపుం
 జితాంగారఃజాతావేకవచనం-ఈషదసమాప్తఃపుంజితాంగారిః పుంజితాం
 గారకల్పంతత్ - ఈషదసమాప్తాకల్పప్రత్యయః- యద్వామాన్తుజాతావేకవ
 చనం-సుపాధాతుప్రతిపదికయోరితీరహువచనస్యలుక్-పునస్తద్ధితాంశో
 త్పత్తేవిశేష్యానురోధేనైకవచనస్యసంభవాత్ - అకారేనసంతాపకరశ్శ్రేణః
 జ్వలదంగారరాజినన్యశమిత్యర్థః-విరహాణీప్రేణనియోజనసామర్థ్యసంకల్ప

మితిభావః - నశీసలయతల్పంతరుణశల్లవ మయ్యాంశయ్యా మధిపసతిలధితి
 ష్ఠిః ఉపాస్వధ్యాజ్వసగతివసతేరాధారస్యకర్తృత్వం - అతమరణోద్యోగ
 వర్ణనాన్తృతిచాచుచరమావన్తధావస్థా || స్వరాత్తాల్పమరణోద్యోగః
 తిరిత్యభిధీయతఇతిలక్షణాత్ - ఇహపుంజితాంగారకల్పమిశ్యశ్చి అనుపాత్త
 ధర్మాద్ధితగతార్థీలుప్త - చక్రవరీసమానైత్యత్ర అనుపాత్తధర్మా సమాస
 గతాఅర్థీలుప్త - కురంగీలోచనైత్యత్ర అనుపాత్తధర్మవాచకౌప మానాలు
 ప్త - ఉపమాత్రచుస్య పరస్పరనైరపేక్ష్యాత్సంస్పృష్టిః - పుంజితాంగారకల్ప
 మితితల్పవిశేషణస్య ప్రాజహరణసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భత్వాన్నికరః - స
 చతద్ధితగతోపమయాసంగృహీతఇతిద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః - చకిత
 వనకు రంగీలోచనాకౌములాంగీతి నాయికావిశేషణద్వయస్యాపి సాభిప్రాయ
 యత్వాదస్యః పరికరః - తస్యచప్రాగుక్తాలంకార చతుష్టయేన సహసంస్పృ
 ష్టిః చక్రవరీసమానైతి నాయికావిశేషణార్థస్య చవిరహసహనప్రయుక్తం
 మరణోద్యోగం ప్రతిహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః | చక్రవరీసమా
 నైతిసమాసగతోపమయాపుంజితాంగారకల్పమిత్యుపమాసంకీర్ణపరికరేణచ
 పరిపోషం ప్రాపితఇతిచతుర్థాంసంకరః - నాయికాశ్రయస్య ప్రవాసవిప్రలం
 భశృంగారస్యసన్నికృష్ట కరుణారసంప్రశ్యంగత్వాద్రసవదలంకారః - ప్రతి
 పాదమైకస్యైర్ణస్య ఖండ్యయాంతర్గతత్వేన అవృత్తత్వాద్వృత్త్యు
 ప్రాసభేదః - అనయోఃప్రాగుక్తానాంచసంస్పృష్టిః కరుణారసలక్షణంతుసా
 హిత్యచింతాశ్చ || ధర్మనాశోర్ధనాశశ్చబాంధవేష్టధనక్షయః | వధోబంధ
 శ్చదారిద్యగ్రింపదభగ్నింశఃపరాజయః || దేవోపహతదిశాకారావ్యాధిశ్చాపా
 భిశంసనం | ఇత్యాద్యాలంబనందృష్టమనుభూతంశ్రుతంశవా || యస్యచోద్దీ
 పనంజ్ఞేయమాలంబనగుణాదికం | కేశమాశాంగ సంస్కారవైధుర్యంస్రీస్త
 గాత్రతా || శిరశ్చోదంచితంచాధోముఖంపరివిలోకితం | రక్తాభోముఖరాగ
 శ్చసహస్పామంధరాచదృక్ || భూపాతోముఖోవశ్చపాహుపాదవిమర్దనం |
 విన్యాసోహస్తయోర్హృద్ధినిశ్వాసోచ్ఛ్వాసదీర్ఘతా || ఉరశ్శిరోముఖస్యా
 పితాడనంలుంతనంభువి | హహాకారస్తధాక్రందోఽలంపఃపరిదేవనం || భా
 వాస్తంభాదయస్సర్వభవయరనుభావకాః | ఉత్తమాధమమధ్యేషుయధా
 యోగంభవంత్యమీ || నిర్వేదోదైన్యమాలస్యమున్మాదవ్యాధిసుక్షయః | నిద్రా
 మోహశ్చమోగ్ధానిశ్చింతామరణచాపలే | వివాదోజాడ్యమాత్సర్యంశం
 కాస్తృతిరపస్తృతిః | సశోకస్థాయికస్తంద్రీకరుణారసఇవ్యకేతీ-శోకలక్ష
 ణమపితత్త్రేవోక్తం || ఇష్టనాశాదిభిర్దుఃఖప్రకర్షశ్శోక ఉచ్యతేలశ్చభూటం

రనశ్యాంగతాడనాద్యనుభావభాగితి - నాయికాప్రాప్తితభర్తృకా - లక్షణం
తూక్తం || చకితవనకురంగీలాచనాకొమలాంగీతి - విశేషణద్వయేనాస్యాఃప
ద్వినీత్వంసూచ్యతే. తల్లక్షణంతురతిరహస్యే || కమలముకుళపుద్వీపుల్లరాజీ
వగంధాసుర తపసియాస్యాస్సేరభం దివ్యమంగే | చకితమృగదృగాభే
ప్రాంతరక్తచనేత్రైస్తనయుగళ మనర్హంశ్రీఫలశ్రీవిడంబి|| తిలకుసుమసమా
నాంబిభ్రాంతిచాసికాం యాద్విజగురుసురపూజాశ్చృద్ధధానానదైవ | కువల
యదళకాంతిః కాపిచాంపెరుగోరీ వికచకమలకొశాకారకామాతపతా||
వ్రజతిమృదు. లీలంరాజహంసీవతస్వీ త్రివళిలలితమధ్యాహంసపాణీసువేషా
మృదుశుది లఘుసుజ్ఞే మానినీ గాఢలజ్జా ధవళ కుసుమ వాసా వల్లభా
పద్మినీ స్యాదితి ||

నైమృగ్యం కలకంఠకోమలగిరాం పూర్ణస్యశీతద్యుతే స్తిగ్త త్వం
బతదక్షిణస్య మరుతోదాక్షిణ్యహనిశ్చతాం | స్మర్తవ్యాకృతిమెవక
ర్తుచుబలాం సన్నాహమాతన్వతేతద్విఘ్నః క్రియతేతృకాద్విచలనో
ద్భూతైస్తవదాస్తిభ్రమైః ||

ప్రియాగమనసమయేకించిదతిక్రాంతేస్తరా రయానాయకయాపే
షితాదూతీకాయకమాహ | నైమృగ్యమితి || కలకంఠఃకోకిలాః || ౧ || కలకంఠ
స్తుకోకిలే | హంసెకారావతేచాపి త్రిమత్వేషకలస్వర ఇతినానార్థరత్నమా
లాయాం - తేహంకోకిలానాం కొమలగిరఃచృదువాచః తాసాంనైమృగ్యంప
రువత్వం - తథాపూర్ణస్యశీతద్యుతేచంద్రస్యతిగ్త త్వంతిక్షత్వం || ౧ || తిగ్త
త్వంఖరంతర్వదిత్యుచరిః - తథాదక్షిణస్యదక్షిణదిగ్భవస్య మరుతఃవాయోః
దాక్షిణ్యహనిః దాక్షిణ్యంపరచ్ఛదానువృత్తిఃతస్యహనిశ్చ || ౧ || దక్షిణస్సర
ళేయామ్యేపరచ్ఛదానువర్తిని | అపసవ్యేత్రివ్యయంతుదిశాభేదేస్త్రీయామి
తినానార్థ రత్నమాలాయాంతాం ప్రకృతామబలాం - బలహీనత్వాద్దేహమా
త్రంవిద్యతే - మృదుశ్చర్యతవాధ్యతఇతినాయాదినిభావః - స్మర్తవ్యాకృతి
మెవనతుదగ్భవయోగ్యాకృతింక్ర్తుంసన్నాహమాతన్వతేకుర్వంతి - చరమద
శామెవప్రాప్తయితుంప్రయతంతఇత్యర్థః - బతేతిభేదే - సామ్యులపివివరీతా
స్సంతఃఅబలాంమారయితుంసన్నహ్యంతితిభావః - యద్వాబతేతివిస్తయేకో
మలానాంవిమృరత్వం శీతస్యతిగ్త త్వం దక్షిణస్యదాక్షిణ్యభావశ్చైతివివరీత
ధర్తదగ్భనాద్విస్తయః || ౧ || భేదానుకంపాసంతోషవిస్తయమంతణేబతేత్యు
చరిః-కింతుతృకాదీనాంచలనేనఉద్భూతైరుత్పన్నైస్తవదాస్తిభ్రమైస్తవ
త్వాప్తిభాగింతిభిః తస్యమారణప్రయత్నస్య విఘ్నక్రియతే - కొమలాఃకోకి

లా.లా.పాః అన్యైః తశీతశసకలః శాశాలీచంద్రిశైశ్చ సాంధ్యసౌ భ్యసం
న్నత్యయామనో వారోమలయ మాయతశ్చ సంప్రతిత్వయివిలంబమానే విపరీ
తాభూత్వాదుస్సహవేదనోత్పాదనననాయి కాపాగ్రహారణోద్యోగ మే
కున్వంతి - కింతుకాంతాద్వారేవత్తదృష్టిన్విదాగమనం ప్రతిక్షమాణౌశ్చ
ణాదిచలనసిభ్రాంతివశేనక్షణేక్షణేత్వామీవాగతం మన్యమానాకథంచదా
శయాపాగ్రా నవలంబ్యఃర్తతగతివిక్షి తార్థః - ఇతః ఊర్ధ్వంభవదా గమన
స్యవిశంభేసతి నైరాశ్యేనపాగ్రాణాఽరిత్యజేత - శీఘ్రమంగత్యత్వదధీనజీవి
తాంతాముపజీవయేతిభావః - అత్రవిక్షి తార్థ ఏనంగ్యంతరుణాభిధానా
త్పర్యాయోక్తిభేదః. తథాకౌమలాఅపిఃష్టుర ఇత్యాదివిరోధద్భవాద్విరో
ధాలంకారః. సచదక్షిణస్యదక్షిణ్య హాసరిత్యత్రక్షేష్టసంశీర్ణః ఇతిరత్రతుశు
ద్ధః. అబలామితివిశేషస్యసాభిప్రాయ త్యాత్ పరికరాంకురాలంకారః. సా
భిప్రాయవిశేష్యే తుభవేత్పరికరాంకురగతిలక్షణాత్ విరహవిప్రలంభశృం
గారః - విరహలక్షణంతుసాహిత్య చింతామణౌ || కాలక్షేపేతుసంప్రాప్తే
కార్యాద్యవ్యపారతంత్రతః | ఏకగ్రామస్తయోయ్యారోర్విరహస్సాశీధీయ
తే || బౌద్ధ్యకృచింతానిశ్వాసవితరాద్యనుభావభాగితి - నాయికాత్రవిర
హోత్కంఠితా || చిరయత్యధికంకాంతేవిరహోత్కంఠితో న్ననాగతిలక్షణా
త్ - ఉతగంఠాఅస్య సంజాతాగతిఉత్కంఠితాఽరహేణోత్కంఠితా విర
హోత్కంఠితా-తథాచోక్తంసాహిత్యచింతామణౌ || విరహేణోత్కంఠితగం
ఠావిరహోత్కంఠితమతేతి - ఉతగంఠానా మవేదనాః శేషః - తథాచా
హుః || రాగేత్యలభ్యవిషయవేదనావహాతీతుయా | స శోషణీచగాత్రాణాం
తాముతగంఠాంవిదుర్బుధాగతి ||

సాస్రీమాకురులోచనెవిశతస్కేస్తంశలాకాంజనం తీక్రంన్వి
సితంనివర్తయనవాస్తావ్యంతికతస్రజగితప్రేమాంబుతకౌనులాంగిత
నుతాంహంతాంగరాగోక్తితేనాతీతోదయితోపయానసమయో
మాస్మాన్యధామన్యధాః ||

౧౪

అత్తావంసవ్యగలంకృత్యకమణస్యాగమనమా కాంతంతీంత స్తీకా
ర్యవశాత్కలనిశంబంకుర్వాణేదుర్వారసం తాపాకులాం నాయికాంకా
చిచతురాశభి తాపవేగసహనాయమండనలాపాపపాదనిపూర్వకముపలా
యంతిప్రహ || సాస్రీశ్చితి || లోచనెసాస్రీసహస్పే మాకురు-అశ్రువిరో
చనంమాకుర్విశ్యర్థః || అస్మిశోణితయోరస మురత్నమాలాయాం, సాస్రీ
చేతిగంస్యావత్యతేహ - విగళితమితి, న్యస్తంనిహితంశలాకాంజనం - శీలా

కాఅంజనకణి కాతస్యామంజనమితి. ప్రమీసమాసః శలాభాయాఅంజనమితి
 వష్టిసమాసావా - డేభయధాపితలాకయాగృహీతమిన్ద్యర్థః - విగ్రహభాష్ప
 యోగేచమృతిం ప్రాప్నోతి. తస్మిన్ద్యగళితేనలినయనయోర్తపే-తశోభావః
 నస్యాదిభావః. తీవ్రముష్ణం. తీవ్రంకటుభృశోష్ణేష్వితి. త్నమాలాయాం
 సత్వపితంనివర్తయ - తస్మిన్వర్తమానెకింస్యాదిత్యతతవా నవాః. సద్వ్యోపచి
 తైఃపుష్పేర్వింశితాభ్యర్థః - కంతస్రజఃకంఠేన్మతాసిమాల్యనితావ్యాతి
 నిశ్వాసవాయుప్రసారేణమూనాజాయతే - మూనతాయాఽతుతాసాంరా
 మణీయకంః నశ్యతీతిభాః. హేకోమలాంగి - ఈశ్వనిష్ప్వాగ్నేతీతిభావః. త
 ల్మైశయామూంమాలతపుసంపునఃమాపరివర్తస్యతత్రలుంఠనేకింస్యాదిన్ద్య
 తతవా. తనుతామితి - అంగరాశంఅనులెపనంఠనుతాంకృసతాంఅశ్నుతే
 ప్రాప్నోతి. ఆస్తరణసంభవే. తత్రవిశీర్యతఇత్యర్థః. తస్మిన్విశీర్ణేగాత్రంధూ
 లీధూసరజ్జవస్థితంసత్తనయనసుభగంనభవేదితిభావః. హంలెపితదే - ననువ
 ల్లభసమాగమీసతిఖలుసత్యమిదంషండనంఘలంస్యాత్తదభావే తస్మిన్న్యం
 డనెగతేకాహంసిస్థితేకాలాభిత్త్యాశంకాయామావా - దయతోపయానస
 మయఃప్రియప్రాప్తిమయఃనాతీతఃనాతిక్రాంతః. తస్మాన్న్యవతాప్రయత్న
 నవిరచితోఽయంకృగారవేషఃసర్వకారేణరక్షణీయవేతిభాః. అన్యధా
 అన్యప్రకారేణమాస్తవన్యధాః. కాలాతిక్రమోజాతః సంప్రతివల్లభోనాగ
 మిష్యతీతిసమన్యన్వేయధః. దుశ్శంకాబిభర్తనఃప్రధాభేదాకులం మాకృధా
 ఇతిభావః. అత్రఅంజనశనాజ్యసభిమతకాన్యముఖేన తత్తతా రణానా
 మశ్రువిమోచనాదీనాంనిపతఃనీయత్వేనసమర్థనాతా రణేణ కారణసమ
 ర్థనరూపార్థాంతరన్యాసః. కాన్యకారణనామ్యాన్యవిశేషాణాంపరస్పరం. స
 మర్థనంయప్రసాధాంతరన్యాసడావాప్తఇతిలక్షణాత్. డక్తిరర్థాంతరన్యాస
 స్సాన్యస్సామాన్యవిశేషయోరితిలక్షణముక్త్యాసామాన్యేన శేషస్యవిశేషే
 నాసామన్యస్యయత్రసమర్థనంతలైత్రివిధాః. అంతరన్యసేనైవయైదుక్తంతన్య
 తేత్రివిధాన్యార్థహేతుకంకావ్యలింగం. పాదత్రియేపిపూర్వవన్యార్థంప్రత్యు
 త్తరవాన్యార్థస్స హేతుత్వాత్ కాలః శంభాసహనన్యవ్యజ్యమానత్వాదౌతు
 క్యంసామసంచాక్రిభావః. కాలాకమత్వమాత్మక్యమప్రాప్తేష్టవస్తునః. సం
 తాపశ్యయనేది. శిశ్వాసాగమనోద్యమః. అనఃస్థితిత్యాద్యాభజ. త్య
 త్రానుసౌఖతామితిలక్షణాత్ - విరవావిక్రలంభశృంగారః - నాయకాత్ర
 పాదభావాసకనజ్జి. భావాన్వపశ్చద్విరహాత్కంఠితాజాతా - వసుకస
 జ్జికాంక్షితాత్మకే హ్యోదింతావహం. సంప్రాప్తేవాసకేయాతుసంభోగ

పఖలాలసాః | రశనానూపురప్రాయశ తాలోచితభూషణాః || ధూపాదిభి
 రంక్యశ్యకేళీభవనచూత్తనః | సంపాద్యశృంగతాంబూలవస్త్రమాల్యా
 దుగేపనం || పితూగమంత్రితే తపాస్యాద్యాసకసజ్జికా- వాసకేసజ్జాసన్నా
 హా-వాసకసజ్జికా-వాసయతినాయకప్రియావేశ్వరీతివాసకా వారాదిః-త
 థాచామః | చారశ్చముకుతాశ్చప్రవాసాదావతఃప్రియః | ప్రసాధనంచ
 కుష్టామూనాయికాయాస్తథోద్యమః || నవోధాభ్యుపపత్తిశ్చషడేతేవాస
 కాస్త్రతాగతి-విరహాతగంతితాలక్షణంతూక్తం- నవధాఖలుశ్వాధీనప
 తికాదయః-పరస్పరవిలక్షణాశ్శృంగారనాయికాః ప్రసిద్ధాః - కథమేకస్యా
 వీరదైవిధ్యమేవప్రతిపాద్యతే ఉచ్యతే-నాయికాతావత్ప్రధమంత్రవిధా
 న్స్వకీయాపరకీయాసాధారణీచేతి-తత్రస్వకీయాత్రివిధా-ముగ్ధామధ్యాప్రగ
 త్భేది-పరకీయాద్వివిధా-కన్యాపరోధాచేతి - కన్యాచద్వివిధా - ముగ్ధామ
 ధ్యాచేతి-పరోధాతుప్రాయేణప్రగల్భా - సాధారణీవేశ్యా సాయావనో
 దయప్రభృతిప్రగల్భైశ్చ-నముగ్ధామధ్యాన- ఎతావేవావస్థాభేదేన యథా
 సంభవం శ్వాధీనపతికాదిరూపేణాప్తధాభవంతి - సర్వమిదం సృష్టికృతంసా
 హిత్యచింతామణాః || రూపయాననలావణ్యలజ్జామాధుర్యశాలినీ | సాభాగ్యా
 చార్య సంపన్నానాయికాశాపునస్త్రీధా || స్వాశ్యాసాధారణీచేతితత్రస్వీ
 యాపరిగ్రహాత్ | శాధ్వీనయ సంపన్నాః కులశీలార్జవన్వితా || ముగ్ధామధ్యా
 ప్రగల్భేతిస్వకీయాత్రివిధామతా | అన్యన్యదీయాశాకన్యాపరోధాద్వివిధా
 మతా || రూపాదిగుణసంపన్నా కన్యాముగ్ధాచమధ్యమా | సాధారణీతిగణ
 కాయాపసాభాగ్యశాలినీ || కథావతీచాభ-పరాప్రాప్తైశ్చవర్ణ్యతే | ఏకాః
 పునరవస్థాభిరష్టధాన్యరథోచితం- తాశ్చన్యథాభవంతి- తథాహి- స్వా
 ధీనపతికైశ్చముకుతాలాదిరూపవాసకేప్రప్రేవాసరసజ్జికాభవతి, సైవతా
 లాక్షమత్వేనస్వయమేవాభిసారికాభవతి, భర్తర్యాప్రభాతమనాగతే విర
 హాత్కంతితావిప్రలభాభవతి, భర్తరన్యాసక్తిం విశంక్యకుపితాచేద్విప్ర
 లభాఖండితాభవతి- ప్రాప్తంప్రియంకౌపాన్నిరస్యపశ్చత్తాపముపగతాచే
 ద్విప్రలభైశ్చకలహంతరితాభవతి- ఖండితాప్యేవంకలహంతరితాభవతి | ఎ
 తాస్సర్వాఃప్రియేదేశాంతరంగతేప్రాప్తితభర్తృకాభవంతి | ప్రోషితభర్తృ
 కాప్రియప్రత్యాగతేవాసకసజ్జికాభవతి | తత్తత్ప్రకృతేవకశ్యావననాయి
 కాయాఅనస్థాభేదమాశ్రిత్యదైవిధ్యోక్తివిరుద్ధేతిసర్వమపదాతం ||

కాచిత్స్వజనీనవిభగిమపరామధ్యే గళియండలంబాలాక్షిభువ
 సంజయ విదధతీదూత్యాసహభావణం | అట్టోరంజనమంజసాశశి

మఃఖినిన్యస్య క్షోజయోస్థూలం భావుః క్షోజయోస్థితం మణిసర్పచ
లాంచలేనన్యధాత్ ॥

౧౫

జనసన్నిధౌ సంకేత కాలజిజ్ఞాసయా సంజ్ఞాంకుర్వ్యత్రిం జారపేష్
కాం దూతికాం ప్రతికామిన్యాస్సకూత చేష్టాంకపరా మా ॥ కాచిదితి ॥ సన్వ
స్త్రిజనాయహితాః సంజనీనాః సర్వజనాత్తత్ ॥ శ్చేహితా ధృత్తిత్య
యః, ఆయనెయీనిత్యాదినాభిశ్చక్షునాదేశః, తేచతేవిభ్రమాశ్చతేపరా
ఇష్టతమాయస్యాస్సానీతోక్తా, సన్వజనహితవిలాసప్రధాన్యేత్యథః ॥ ని ॥
శ్రేష్ఠాన్యమూరజ్యేష్ఠేషు పరస్యాస్వాచ్యలింగకః । పరోరిపరమ త్తానా
కేవలేపగమవ్యయమితరత్నమాలాయాం, సంజ్ఞానాం నయనాదీనాం సవాజ
విభ్రమ శాంతిత్వాభాగంతు క సంజ్ఞ భూతాః కటాక్షభూషితే పాదయః
సంజ్ఞాఇతిజ్ఞాతుమశక్యాఇతిభావః, అత్రసహజేనఆగతుః తిరోధానరూపం
మీలనంవ్యజ్యతేఇత్యలంకారధ్వనిః మీలనః కస్తునాయత్రవ స్త్వంతఃనిగూహ
నమితిలక్షణాత్, కాచిత్ శశిముఖీచంద్రవదనామధ్యేఖవగన్యష ధ్యేషారే
మధ్యేష్ఠప్యావేత్యవ్యయీభావః, మధ్యశబ్దస్యనివాతినా దేదంతత్వం, దూ
త్యాసహ - అక్షిణీచభ్రవోచ అక్షిభ్రమితి ద్వంద్వః, అచతురేత్యాదినాని
పాతనాత్సాధుః, ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః, లోలంచంచలంయక్షిభ్ర
వంతస్యయా సంజ్ఞాసూచనియాథ సూచనపరి శ్చేష్టావిశేషః ॥ ౧ ॥ సంజ్ఞాస్యా
దరూజాయాయాంచైతన్యస్యర్థసూచనఇతినానాథ రత్నమాలాయాం, శ
యాకరణేనభాషణవిధితీకుర్వంతీ, రేషుశ్చోత్సుపరస్పరాథ కథనస్యా
యుక్తత్వాదజిజ్ఞాతంనేత్రాదిసంజ్ఞయైవవ గవ్యపార సాధ్యంన భవతి
త్యథః అంజసాశీమ్రుం ॥ ౨ ॥ పాశ్చాత్యంజసాహ్నియద్రాజ్ఞంతుసపదిదు
తమిత్యుత్తర అక్షోర్న గనయో రంజనంవిన్యస్యవిశేషేణాధాయలస్తూతా
స్తూతాభవతఃస్థూలంభావుకౌతయోఃవక్షోజయోః స్తనయోః స్థితమణిస
రంరత్నమాలాంచేలాచలేనవస్తాం తేన ॥ ని ॥ చేలంజ స్రేబహుధిద్రేతిషు
త్వక్షమనంద్యయోరిత్యుత్తరః-న్యధాత్ ఛానయామాస ॥ ౩ ॥ అపిధానతిరోధా
నపిధానచ్చాదనానిచేత్యుత్తరః - అపిపూర్వాద్దధాతేర్లుజ్, అత్రముఖ శశి
స్పృగ్మూర్వకాంజనన్యాసేనమణిపరచ్చాకనేనసాంధ్య చంద్రికాపగమానం
తరంబహిస్సన్వత్రాంధకారేసాంధీభూయదృష్టిప్రతిరోధకజాతే గృహే
షుదీపనిర్వాపణేచకృతేకాంతేనాధిష్ఠితం దేశంప్రతిహయా గూఢమాగవ్యత
ఇతిస్త్రిణ్యోదూతీంప్రతిసంకేతక్వాలస్సూచితః అతివ వాత్రసూక్ష్మాలంకార
సూక్తంపరాశయాభిజ్ఞేతరసాకూతచేషితంసంస్తారవిశేషశాలిశల్లప్రయో

సద్భావాత్సౌశబ్ద్యాభ్యోగుణః. తదుక్తం । నల్లశాస్త్రేగిజ్జేయాత్లాఘ్యసం
స్థారశాలితాశబ్దాచాంవిద్యజేయత్రసౌశబ్ద్యంశతకథతెఱితి-ఇచ్చాప్రయు
క్తంచేష్టాకృతంసర్వ ॥ ప్రియోకచంపదకృతంవిషయచేష్టితైః । విదగ్ధక్రీడి
తంసర్వహాసేచ్ఛాభయమానభారణలక్షణాత్ - ప్రియోకచంపదనకృతేనా
యకస్యవాయికాయావామనోనురంజనార్తమిత్యర్థః-కైశిక్యాభ్యావృత్తిః
స్యాః । ధనుషంగనర్తత్యావయః తదుక్తం ॥ ననుకచననుకస్పందోనమక
థచమంగళ్యశ్చ । కైశిక్యాశ్చ త్వరితోక్తావ్యంగ్యాచైతానితి-కైశిక్యాదిశ్చ
త్రయశ్చత్వరిః-తాస్తురసావస్థానసూచికాః-తదుక్తం । కైశిక్యాభటీచైవ
సాత్వపీభావతీతథా । చతస్రోత్తయోజ్జేయారసావస్థాః సూచికాః-త
క్రైశికీశ్చత్తిశ్చంగారరసప్రధానా-తథాచోక్తంసాహిత్యేదితావణా ॥
శ్చింగారే కైశికీశ్చత్తిర్నియతాసముదాహృతేతి, కైశికీశ్చత్తిలక్షణవివేచనై
వోక్తం ॥ గీతస్య త్రవిహారభ్యావ్యవైపథ్యంభూషణా । కామోపచారసంప
న్నాకైశికీశ్చత్తిరివ్యతి, శూనోరానందజనకందర్శనాలింగనాదిరూపంక
కామోపచారః, సవీపసంభోగఇత్యుచ్యతే, తదుక్తంభావప్రకాశే ॥ కామో
పచారస్సంభోగః కామస్త్రీపుంసయోస్సుఖం । సుఖమానందసభేరకః పరస్పర
విషదజః ఉపచారస్సదానందకారకంగమకథతేనాయికాపరకీయాఅభి
సంగ్యోద్యుక్తత్వాదభిసారికాచ ॥ కాంతాభిసరణోద్యుక్తాస్తరారాసాభిసా
రికైతిలక్షణాత్ ॥

౧౫

జిఘ్రీత్యాశనమిందు కాంతిరధరంబింబప్రభాచుంబతిస్స, స్వం
వాంఛతిచారుపద్మముకుళచ్ఛాయావిశేషస్తనాలస్త్రీకొకనదస్యథ
లలిక రానాలంబ్యకించాదరాదే తస్మానుద్వళః కరోతిపదయోస్సె
వాంప్రవాళన్యైః ॥

౧౬

కాంచిన్నవయశావనశాలిసింసుందరీం, విలోక్యజాతాభీలాషః కామీన
సచివంబూతే ॥ జిఘ్రీతి ॥ ఇందుకాంతిః పతస్యాపురోవర్తిన్యాస్సృజ్యశస్సువ
యపాయాః, ఇదంపదద్వయంక్రైశికవాక్యేంసంబధ్యతే, అనలజిఘ్రీతిఅఘ్రీ
గంకరోతి, ముఖముపైశ్చీద్యదః ఇహసగ్వత్రితేతనేచేతనసర్గముపపద్యతే
ఘ్రీభాతోః పాఠే తాదిచాగిఘ్రాదేశః, బింబప్రభాబింబఫలశ్రీః, అధకం
చుంబతి, ప్రాప్నోతీత్యైః, యథాలోకేమాత్రాదిః బంధుజనః ప్రేమవశాన్ము
ఖాఘ్రీణ మధరచుంబంపంచకరో తీతద్వదితిధః, తథాచారుపద్మముకుళ
యోఽఛాయవిశేషః కాంతివిశేషః ॥ ౩ ॥ ఛాయాత్వనాతపెకాంతౌక్రైశికీంబం
దు యయోర్వివిక్యః స్తకాన్పుష్పంబంధుశ్చ, స్తనాప్రసంగంకైశికీంబంధుశ్చ

22

[illegible]

కానూసాభాసాశమశ్చైవంశిరుక్తాహిరసోక్తయితి రసస్తాతిక్షణంతవై
 వోక్తం నిజాశ్రయేనమున్నైషవిభావగుణసంపదా రసస్వస్థతారత్యాదిస్థా
 యిభావాకృతిశ్చసేతి-విభాగుణసంపత్త్యారసస్వనాయికాది యాపేన్నాక్త
 యేయదున్నైషమాత్రంసాసత్తైవరసస్తాకేవలం త్యాదిస్థాయిభావస్సాన్వయ
 తాంసితశ్చేద్రసభిత్వచ్యతే- తథాచోక్తంశృంగారతిలకే । విభావైరనుభా
 వైశ్చ సాత్వికైర్వ్యభిచారిణిః । ఆసీయమానస్సాన్వయం స్థాయిభావోరస
 స్సృత్యతి - తత్రరసోత్పత్తికారణం విభావభిత్వచ్యతే - తదుక్తం ॥ విభా
 వఃకథ్యతే తత్రరసోత్పాదనకారణం । ఆలంబనోద్దీపనాత్మా సద్విధాపరికీ
 తికత్యతి- తత్రతాలంబనవిభావోనాయికాదిః - తథాచోక్తం సాహిత్యచిం
 తామణా ॥ ఆలంబనంతురత్యాదిర్విషయోనాయికాదికత్యతి- ఉద్దీపనవిభా
 వస్తుఆలంబనగుణాదిరూపేణ చతుర్విధః - తదుక్తంశృంగారతిలకే ॥ ఆలం
 బనగుణశ్చైవతచ్ఛేష్టాతదలంకృతిః । తటస్థాచేతివిశ్లేయాశ్చతుర్థోద్దీపనక్ర
 మాః॥ ఆలంబనగుణోరూపయావనాదిఃక్రీడితః । తచ్ఛేష్టాయావనోద్భూ
 తహంవిభావాదికామతా॥ నూపురాంగదహారాది తదలంకరణంమతం । మల
 యానిలచంద్రాద్యాస్తటస్థాఃపరికీతీకతాః- ఏవంకార్యభూతేనయేనరత్యా
 దిరనుభావ్యతే జ్ఞాప్యతేసానుభావః - సచఆంగికాదిభావేనత్రివిధః - తదు
 క్తంసాహిత్యచింతామణా ॥ అనుభావోభవేత్సోయం భావోయేనానుభా
 వ్యతే । ఆంగికోవాచికశ్చాపి సాత్వికశ్చేత్యపిత్రిధేతి - ఆంగికాఃకటాక్షవిషే
 షాదయః - వాచికాఃగీతనర్తకీ గుణకీతనాదయః - సాత్వికాస్తంభాద
 యః- తేచఆష్టా ॥ స్తంభక్షయరోమాంచాస్సేవోవైవణ్యవేషధూ ।
 అశ్రువైస్వర్యమిత్యష్టా సాత్వికాఃపరికీతీకతాః- రససహకారిణోనిర్వేదా
 దయోభావా వ్యభిచారిణభిత్వచ్యతే - తేచస్త్రియస్త్రింశత్ - తథాచా
 హుః॥నిర్వేదస్థానిశంకాఖ్యాస్తధాసూయామదశ్రమాః । ఆలస్యంచైవదైన్యం
 చచింతామోహఃస్త్పతిధృతిః॥ప్రీడాచపలతాహర్షోవేగశ్చజడతాతథా ।
 గర్వోవిషాద బౌద్ధ్యం నిద్రాపస్తారవీచ ॥ సుప్తిర్విబోధో హర్షశ్చఅవ
 హితాతథోగ్రతా । మతిర్వ్యాధిస్తథోన్మాదస్తధామరణవీచ ॥ త్రాస
 శ్చైవవితరగశ్చవిశ్లేయావ్యభిచారిణిః । త్రయస్త్రింశదమీభాలారసస్వసహ
 కారిణ్యతి - ఏతేనిర్వేదాదయః సంచారిణ్యతిచవ్యవహీయంతే - తథాచో
 క్తం ॥ విషేషాదాభినుభ్యేవచగంనివ్యభిచారిణిః । తఏవస్వత్రసంచారాత్సం
 చారిణ్యతిస్మృత్యాగి-స్తాయిభావస్తు । రత్నిస్తానశ్చశిశ్కశ్చక్ర ధాత్వాహా
 భమంతథా । జుగుప్సాంశయగహాసానిభావాః । షకీ రితాః - నవానా

రశానాంనవ ప్రసిద్ధాఃరసాశ్చ || శృంగారహాస్యకరుశాశాద్ర విరభయఃన
కాః | భీభత్సద్భుతశాంతాశ్చరసా పూర్వైరుదాహృతాభితి - యథా
| కమంత్యాదిస్తాయికాః - ఏతేషాంబడణానితు తత్రతత్రటహంచిత్యగ్రద
శ్యేయిష్యమాత్యాద్విస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే

దూతిత్వయాకృత మహాభిలంబధుక్తంన త్యాదృశీపరహితప్రవ
ణాస్తిలోకే | శ్రాంతాసిహంతమృదులాం గిగతామదర్థంసిద్ధ్యంతి కుప్రసు
కృతానివినాశమే ||

ప్రణయకలహానిరస్తత్వేనకుపిత మాత్మకోవల్లభ మనునేతుఃస్వని
యోగాద్గతాం రూపవిభిమాదిభి స్తంపశీకృత్యస్వహిత మేవసాధయిత్వా
ప్రత్యాగతాం త్వదుక్తంసర్వంకృణిమితి పృష్టేనభాషమాణాం లక్ష్మణా
గరితీశ్రమాందూతీమంతర్ని గూఢరోషావిదగ్ధానాయికానిందాస్తుతింకుర్వ
తీప్రాహః | దూతీతి || హేదూతిమదుక్తంభిలంసర్వంకృతం-ఇదంకురుఇదం
మాకురుఇతి మయాదృశ్యదుక్తంతత్రదేవాచరితమిద్యధఃః అహోఉక్తా
ర్థేలేశోప్యన్యథా నకృతఅతస్తుతిఃక్షేవిస్మయఃఅన్యగుక్తమన్యత్రేతమితినిం
దాపడే విస్మయః - త్యాదృశీత్వస్య మానాదూతీ పరహితప్రవణా పరాప
తార కతాలోకేనాస్తి-ఇరోపకారమేవస్ఫుటీకరోతి - శ్రాంతేతి || హేహృ
దులాంగికోమలగాత్రి - పౌకుమ - ర్శశాలి శ్వేనకాయక్లేశమసహమానయా
త్వయాపరోపకారాథః సోపిసాధఃకియతై సౌజన్యమితిస్తుతిపడేభావః -
అన్యత్రమూర్ధవశాలిని త్వంకేచ్ఛటంబడ్డ్యమాణానిరతిశ్రమలక్షణానిసంప్ర
తీతేమశక్యానిత్యధః - మదర్థంగ తాశ్రాంతాసి - యా తాయాదిభిః శ్ర
మంప్రాప్తా సీతిస్తుతిపడేభావః - అన్యత్రకుమతార్యసాధన వ్యాజేనగ
తాసి సంభోగేనశ్రమం ప్రాప్తాసీత్యాశయః - హంతేతి విషాదోత్రమృ
షాధూతః ఉక్తాథః సమధః నాయాగ్ధాంతరిఃగోగ్యతి - సుకృతానిపుణ్యా
నిత్రమేవి నాకుత్రసిద్ధ్యంతి - నకుత్రాపీ ధఃః - అతస్తవత్రమమవిచార్యప
రహితాచరణప్రవృత్తిరుచితైవేతిభావః - అత్రనాచర్యయాస్తుతాషదుక్తం
త్వయఃకిమపినకృతం త్వంనకేవలం స్వార్థపరేవిశ్వస్యైత్ర త్రిపేషిత పత్యేమ
హ్యమేవరోహంకృతవత్ససి - అశంకసిమూన్యనిషత్తోయముతరటశ్చైవన్ధ
వమద్వల్లభోవభోగో పమర్దముద్ధాటయతి - భిక్త్యాంవిశ్వస్థ జనద్రోహిణీమ
తినిందావ్యజ్యతే - అనివేదవ్యాజస్తుతిరలంకారః || విందయవాచ్యాయాయత్ర
స్తుతిరేవా వగమ్యతే || స్తుత్యావాగమ్యతేవిందావ్యాజస్తుతిరసామ ర్శేషతిలక
ణాత్ - హృదులాంగీతివిశేషణస్యసాభిప్రాయతవ్వస్పరికరాలంకారః - సామా

నేనవిశేషసమర్థనరూపోద్ధాంతరన్యాయః పరికరస్యవ్యాజస్త్యేంగత్వాదు,
భద్రోపసంకరః - అర్ధాంతరన్యాయస్యతు తాభ్యాంసహాంసంప్రేషిః - నాయ
కాస్త్యేగూప్రకల్పాచ ॥ ప్రవృద్ధయశావన పూర్వపంచేషునిజితత్రపా | తత్రా
ప్రయతతేన్వైరంప్రథాచద్వైక్తిభాలిసిరిలక్షణాత్ - గూఢవిప్రియకారిణ్యా
న్నాయకశ్శతః - దూతీశ్చభిసారికాపరకార్యపాధనవ్యాజేనాభి సరణాత్ -
ఉక్తంచరతిరహస్యే॥ దూతీమిషేణచార్యశ్చానాయకమేత్యుత్పన్నానరూప
భావావాక్యాజేన వేదయంతీ స్వార్థంఘటయేత్సాభిసారికామాతీతి ॥ ౧౭

నబరీభరీశికబరీభరే స్రజోనచరీకరీతి వృగనాభిచిత్రకం । విజరీహ
రీతిసపురేనమత్పురోవిజరీవరీతినచవిప్రియంప్రియా॥ ౧౮

నాయకఃకథిరీర్వ్యామానంగమితాయాంనాయితాయామనాలపం
త్యాంతస్సాస్సఫియమా ॥ నేతి ॥ ప్రియాస్రజః మాలాకబరీ కేశపాశః సెన
భరోభారః ॥ ని ॥ భరోవిచయభారయోరితినానార్థత్వమాలాయంత
స్థికాకబరీభరేనబరీభరీతిపునఃపునః నబిభర్తి - అపరితోషఃప్రతిపర్యంతం
ఘటితాన్యపివేష్టనానిఘటయతి - భూయోభూయోస్సుప్తనధారయతి శ్లో
రః - తథావృగ వాభిచిత్రకం సర్వరీతింశం । ని॥ వృగనాభివృకగమరిక
స్తూరీచ - తమాలపత్రవిలకచిత్రకాణివిశేషకమితచామరిః సచరీః రీతిపునః
పునర్నకరోతిన్యూనాతిరిక్తప్రమార్జనపూర్వకంనివిరచయతీర్థకః - తన
రెవప్రపాగిన మత్పురోమమాగ్రతః - పూరణగుణేచిసూత్రేపూర్వోక్తినా
హచర్యగా కృత్యయన్వైవగ్రహణ మిర్యభ్యుపగమాదిచానవస్తీ సమాన
ప్రతిషేధః - తథాచప్రయోగః॥వాపీ కాపిస్ఫులిగగనేతతతేసూక్తః శ్లో
తి - నవిజరీహరీతిసహచరీభిశ్చహపునః పునః నక్రీడతి-విప్రియంనః సీతిభ్య
శంపవివృణోతిచపితాదృశంహాపనిమిత్తం కనప్రియంమయాచరిణిశ్చక్రా
సతీప్రతపచనమపి నప్రయచ్చతీర్థకః-కొమిత్తంత్వయాజ్ఞాయతేశ్వేక్ష్య
మిత్యాశయః - క్రమాదిహభ్యుత్థోభరణృత్తోకరణేభ్యోహరణేభ్యోప
రణేభ్యోతేభ్యశ్చతుర్భ్యో ధాతోరేనా ఇత్యాదినాయధానంభవః పోన్న
పుశ్యేభ్యశ్చాదే వాయజితస్య యశోచితేతి లుక్ప్రయోగణనసస్యమౌరిణ్య
త్వం - ఋశశ్చేభ్యోచస్యరీగాగమః - చరకరితంచేతయజుజుతేనన్మరి
భృతిమపరిగణితశ్చాచ్చపోలుక్ - యథావేదిమాన్తి కతకాగ్రః-అగ్రాగ్ర
స్యప్రియేతికర్తురనేకక్రియాన్వయం తాదరఃదీపకాలంకారః - సభావోక్తి
వృత్త్యనుప్రసాసౌస్ఫుటావేవ - యజ్ఞగంతప్రయోగాల్యోగ్యగ్రాగ్రః -
ఈర్ష్యామానవి ప్రబంధశృంగారః - ఉన్మామానలపణం సాహస్యే చింతామ

సాంధ్యంశ్చః తేఆకయోయస్యత తథో క్తంలీలాయితంవిలాసఃతద్రూపంచ
 ష్టిమిశ్యతః - లీలావిలాసఇతిభాతోఃకర్ణాదిత్యాత్యకేభావేక్తఃకర్ణాదిరా
 కృతిగణః తథావశ్యతేత్రయోగః॥యద్విద్యచ్ఛవనేషుభోజవృకతేస్తత్త్వా
 గలీలాయితమతి॥యస్యావ్యద్భుజదండచండిమచలతోదండలీలాయితమి
 తి-యవ్యాసూధేత్యాదిలీలాయితమి త్యేకంపదం-గూఢాలింగనగండచుంబ
 నకుచస్పర్శా ఆకయోయూసాంచెష్టానాంతాస్థథోక్తాః- తాసాంలీలాయ
 తంవిలాసవదాచరణం-భావపరీక్షార్థంకేనచిన్నిషేణక్రయమాణత్వాద్విలా
 సాయమానత్వమిత్యర్థః - లీలాశబ్దాదాచార్యపోతాద్భావేక్తః నలోకేతిని
 షేనస్యకృద్యోగలక్షణవష్టివిషయత్వాదిహశేషవష్ట్యాసమాసః - చలరాః
 కామినః కేనచిద్వ్యాజేతోపక్రాంతైరావింగనాదిభిఃకామిన్లీలపరీక్షాంకుర్వం
 తీతికామశాస్త్రైప్రదర్శితం॥ సుహృదిశిశౌవాజనయతితామేవోద్దిశ్యచుంబ
 నాశ్లేషం । ఉత్సంగమంగమస్యాప హుప్పుశేద్బాలలనవ్యాజాదితి - ద
 ర్శితేంగి తాయాంసంశ్లేషణంస్పృష్టకాదిరూపంఆయుంజ్యాద్విద్యాత్॥ సల
 లితచుంబవిహారైస్తజ్జనునంసంస్పృశేనస్యః । అవదార్యకామపిదుజంవారా
 వ్యాజేనతత్రసీతేయః॥ ఆలంబ్యపాణిమస్యాశ్చిరసిద్ధిశోస్సవ్యసఫలకండ
 బ్యాత్ । అనురాగపెళలంచబ్రూయాదుభయార్థమీశ్వశంవాక్యం॥శిష్యయ
 మచుదుఃఖ పీడాంకలయ నిమిత్తంత్యమేవాస్యాః । సుతనుచదనాదరోయం
 యుక్తఃకింతవ్యధుణ్యకీర్ముఫలం॥ఇత్యేషధాదిపెషణవిధిషువ్యాపారియేదే
 సాం । సనఖస్పర్శంకుర్యాద్దానాదానంచపూగకుసుమాదేః॥ కరజరదనపద
 లాంఛితమన్యైపర్ణాదికండద్యాత్ । అఖసన్నిధాయరయసీప్రాడ్లాశ్లేషాది
 సుఖరసంవింద్యాదితి - స్పృష్టకాదిలక్షణఃపితౌత్రైవోక్తం॥ యద్యోపితస్స
 మ్ముఖనూగతాయా అచ్యాపదేశాద్వర్జితోనరస్య । గాత్రేణగాత్రంఘట
 తేరతజ్ఞాతిలింగనంస్పృష్టకమేతదాహుః॥ యద్గుహాతీకించనఎంచి తామంస్థి
 రోపసీష్టం పురుషస్తనాభ్యాం॥ నితంబినీ విద్యతితాంచ గాఢంగృహ్లాత్య
 సౌవిద్యకముచ్యతే॥ యత్రోక్తవాదోతిమిరేషునేవాయదీచ్ఛతోన్యశ్చిర
 మంగసంగం । తత్స్పృష్టకంతయనరేషకుడ్యేనిపిడవాత్పీడనసంజ్ఞికంస్యాత్
 భావప్రబోధార్థమజాతరతోశ్చశుద్ధిధోక్తాపరిరంభలీలేతి - విస్మృతమేన-
 తద్వార్తామపివిహాయబహుకాలోగతేత్యర్థః-చిరోన్మితేద్దుర్మితేతస్మిన్నై
 రాశ్యోస్యాశ్చన్నత్వాదసంస్తరకభృశంనశోచామీతిభావః - అథువాసంప్రతి
 సల్లాపోమిథస్సంభాషణం॥ని॥సల్లాపోభాషణంమిథత్యయరః-అతిదుర్ఘటః
 అస్తుభవేత్ఖలేషుతత్రత్రగూఢంస్థితేషువిర్యయమేకత్రవేళనస్యలాభా

దితిభావః - తత్రాపిసల్లాసా భావేషులతివ్యధాఅతిదుఃఖంనాస్తి-దుస్సహవిర
హతాపవిస్మరణహేతో ద్వన్తుఖదర్శనమాత్రస్య కదాచిషిసన్యా.వాదితి
భావః - కింతుత్వద్దర్శనమపిలసులభందుర్లభమాభూదియత్ - భావపరీతా
కాతు కేముఖలేవ్యపశ్యత్స్వివ పశ్యత్సుమన్తుఖదర్శనస్య మద్వప్తి-భేవర్తన
స్యత్వయాప్రాయోణపరిత్యక్త్యాదితిభావః - తేనైవత్వద్దర్శనస్యదౌర్లభే
నైవభృశమత్యంతందూయెపరితాపంప్రొహ్నిమి - దూర్ఖోపరితాపఇతిభా
తోఃకర్తరిలట్ - చిరపరిచితానామాలింగనాదీనామాత్యంతికనిష్పత్తాపిద
ర్శనసల్లాస యోస్సంభవతోర్విరహవ్యధాంకించిత్సోధన న స్తి-తతస్సల్లా
పెనిష్పత్తేషి దర్శనమాత్రస్య సంభవా తగ్రథంచ్చిదైవ్య మాలంబ్యస్తి
తవానస్తి - సుప్రజ్ఞదర్శనస్యాలాభేనగి క్రితబంధనాభావాదతిమాత్రం వి
జృంభమాణేన విరహతాపెనదుస్సహమా రిశనుభవా మీనిషక్రష్టార్థః
అత్రాలింగనాది లీలాయితస్య చిరోజ్జితత్వేనస్తుతే తత్ప్రత్యాయనార్థం
తత్రాభ్యాసాతస్య విస్మరణస్యాపవర్ణనాదక్రస్తుత ప్రశంసాలంకారిః || అ
క్రస్తుతస్యకథనాత్ప్రస్తుతంయత్రగమ్యతే | అక్రస్తుతప్రశంసాయంసారూ
ప్యాదినియంతి శేతితక్షణాత్ - ఆదిశబ్దకార్యకారణభావాదెస్సంగ్రహః -
తథాచాముః - కార్యమితి సామాన్యేవిశేషేక్రస్తుతేసతీతదన్యస్యకథన్తు
శ్చేతుల్యతైవేతిపంచధా - సాచవిస్మరణాసంబంధేపి తత్సంబంధకల్పనయాప
యాలితశయోక్త్యానుప్రాణితేతిసంకరః - తథావ్యధాకారణభూతానాం
ప్రకృష్టానాంకామోఽచారాణాంఆత్యంతికనిష్పత్తౌనత్యాపిఃపిఃపిఃపిఃపిః
కార్యానుగయాద్విశేషోక్తిర్నామాలంకారిః || కార్యజనిర్విశేషోక్తిస్సతీపు
మగలకారణఇతిలక్షణాత్ - తద్దర్శనాలాభరూపాసమగ్రకారణాదధికారి
తాపకార్యస్యాత్ప్రతివంక నాద్విభావనాభేదః || విభావనాపినాఃస్యాతగ్ర
రణంకార్యజ్ఞుచేత్ | హేతునామసమగ్రత్వేకార్యోత్పత్తిశ్చసామశేతి-
సాచవిశేషోక్తసుగృహీతేత్యుభయోస్సంకరః - అనయోఃప్రగుక్తాలంకా
రస్యచసంస్పృష్టిః - నాయకమనసాదౌగ్ధ్యస్యోపశామనత్వాదైవ్యోనా
మసంచారీభావః || నిరోజస్తవ్వింతుమనసాదైవ్యమిత్యధీగతేవనస్సంతా
పదారిద్యచింతోత్సక్యాదిభిర్భవేదితి || విరహవిప్రబంధశృంగారః నాయ
కాపరకీయా ||

యాచంద్రస్యకళం కిరోజనయతిస్మేరాననేత్రపాంపచామంది
రకీరసుందరగిరోయాసస్యవానిందతినిశ్వాసేనతిరగరోతికమ
లామోదాన్వితాన్యావిలాస సాతైరవిరహస్తవమావిరహితా

కాంచీద్దశాంసీ.ఐ.తె॥

౨౦

శక్తిస్త్రిగర్వాశేతాశ్చ వ్యాసంగాశ్చాగ్రేణవల్లభే విలంబియా నెవిర
మావేదహంసహమానమానాయిత మాప్రెమి తాదూచినామక మామా॥
యే॥యా స్త్రీకంస్త్రితయు క్తింయజాననంతేనక శంకిసఃచంద్రస్యకుస్మిలాం
ధవయు క్త్యచంద్రస్త్రినిమలఃకంశాలిచానిష్ఠశంకెఃకునాకేచ ప్రపాపా
తూక్తిః - ప్రపాంబజ్జాంనయతి - సకశంకచంద్రనుతశయేనాభిభవతీత్కర్ధి-
యానాయికా త్వయాపిరహితా వియుక్తాసతి వాచాగిరా మందింకిరః శ్రీ
డాద్ధంగహెసంవర్ధితశుకః॥ నికిరశుకౌసమావిత్యమరః-మందిరగ్రహణం
శిక్షాలబ్ధౌక్తిచాతుర్యాశయశాలిత్యసూచనార్థంసర్వదాసమక్షవర్తిత్వేన
నిఖిలదూషణ వచన శ్రోతృత్వస్య ద్యోతనార్థంచ - తస్యచంద్రగిరః చా
దురాదః స్వదా సర్వశ్చికాలే - అపహస్యపూర్వోత్తర వాక్య
యోరపిసంబంధః-నిందతిగర్హతి - తస్యచంద్రంభావతీత్కర్ధి-యానిశ్వా
సేషకమలానామామోహిమనోహరపరిశుభః॥ని॥ విమర్దోత్తే రిషలోగంధే
జనంనోహరే॥ఆమోదస్సలిపిద్ధాకీర్త్యమరః-తేనాన్వితాన్యర్థా అసలాకా
వాయూకాతిరసగ్రోతిపరిభవతీ-కమలగంధిభిః కోమలైశ్చైరైశ్చనిశ్వానై
ర్యుక్తాభవతీత్కర్ధి - సానాయికాత్వయాపిరహితావియుక్తాసతి ప్రేష్వపతి
భూతైరేవచంద్రకళి శుకకమలవవానితైః భూవిజగప్రపేతే అన్యప్రసిశ్చం
కంబాధితంప్రవృత్తైరసంభవాదితిభావః - కాంచీత్-వక్తు మాచక్యామిత్యర్ధః-
చళాం - మూర్ఛాదిరూపావస్తానిత్కర్ధి - నీయతేప్రాప్తతీక్రియతే-అప్ర
ప్రథమపాదే॥శంకిశిఖినిమగ్నవృక్షేతూపన్యాసేనడపమానాచ్ఛంద్రాదు
పమీయస్య నాయికావదన స్యాధిక్యవర్ణనాద్వ్యతిరేకాలంకారః॥వ్యతిరే
కానశేషశ్చేదుపమానోపమయయోరిత్యుభయభావో-ద్వితీయతృతీయయో
స్తుషేపమాంకారః - నిందతితిరసగ్రోతీతిపదజ్వయస్యసాదృశ్యప్రతిపాదక
త్వాత్ స్పర్థతిజయతి ద్వైష్టిత్యాదీనామపి సాదృశ్యప్రతిపాదకేషు వండినాప
రిగణితత్వాత్ప్రపాంబనయతత్యత్రచంద్రుల-శంకితంసాకూత్య శేఖలజ్ఞాం
ప్రపాపయతితద్వదితివాచానిందతీత్కర్తృకారతవీవనిందాంకరోతీత్కర్తృనిశ్వాసేన
తిరసగ్రోతీత్కర్తృహేలయానిందాంకరోతీతిచప్రతీయతే - ఇహాసర్వత్రప్ర
కృతార్థస్యప్రతీయ మానార్థభేదాధ్యవసాయ మాశ్రిత్యనాయకాయాప్ర
థమాపరాధంస్వయముద్భూత్యుపగ్రహ్యభేదాతీతయోక్తిః - తస్మహిమ్నూర్వ
యాపిరహితాసతీత్తైరేవదురవస్తాం నీయతఇత్యనేనతయాకృతమపరాధం
మనసినిధాయచంద్రాదయ స్సర్వసంఘాయతప్తలసాన్నిధ్యవశాదేకాకిం

తాం వై నిర్భయ నాథమివ పడయంతీ తుత్తైశ్చాలంకారోఽప్యజ్యతే - తే చ
తే హృతే తాదేవ శ్వాస మూర్తిర్వింగత్యతే - తతః నాయకాన్వసరిస్తూపై శే
మరిభూయతే తను పెక్షణంతు తవానుచితమిధ్యన్యతే - కీచనత్వవాన్వే
మూర్తి లంజువాషీణీ సుకుమారీ సురభిశశిర నిశాన శాశిని నాయకా సంప్రతి
స వస్థాపనుభవతీశ్వనే స్థితాదకం సర్వం సరిత్యజ్య నాశ్రమ మతనై న్యోక్తి
వాన్వోష్ణ శిశ్వసి తానతివర్తత ఇతి న్యోప్యతే - తహిన్యోననజ్జయూవరే
శ్విర్యావర్ధామనా విషకృత్య ఆంతరేవ తామ్యోక్తిగత్యతే - తతః సర్వచాశీ
ప్రయాగత్య నాయకామిమాంజివయేతి ప్రాధాన్యసధ్యన్యతే - చందమదా
నక్తి కొక లాలావాది విభవైస్తీ ప్రని శ్వాసా శ్విమభావై స్వర్యాది
గాత్వైక్యేన్ద్రియాదై శ్వాది సంగారభావై చ పరిపాషంగమతో నాయకాశ్ర
మో నిరహః క్రలంభశ్చంగారః క్రతీయతే - ఏవంశ్చంగ్యచన్ద్రినద్యావా
గం గాంభీర్యం నాయకుః || ధ్వజమత్రాతుగాంభీర్యమితి లక్షణం - నాయకా
న్వయామధ్యావిరహమాత్మిని తాచ || అనెక కార్యవాన్వస గాంభీర్యవాగ
చ్ఛసేషయః | నామతనై స్వదుఃఖారూపిరహాంకరతావతా || అస్యా
ద్ధువ్యం కంపశ్చ పాండిత్యాబుష్పవిగళయః సర్వే దిశ్వాన్వై చన్ద్రియా
నుభావాధవన్యమీతి లక్షణం ||

తస్మిన్సామగదిగాయతీశ్రిత కటుక్వీణాధ్వజా యతే సహ్యా
సురారుతేస్థితానిమితీనవాత్మ్యతేచంద్రికా | అస్తేనాననహ
త్పలంసవముషస్యాశ్చేచ్ఛురో నెతయోస్తస్యాశ్చేరవభావ్యతే
యదితటిద్వల్లివీగన్తైవసా||

కాచిద్వలాసినిం లూక్యభా తాభిలాషః కామీ దీయగుణానగ్ని స
చిరస్వాశ్చేస్తాతి || తస్మిన్ సాచున్ద్యుత్తాతస్వీకన్వ గీగాయలిగానంకరో
తి తది వీవాధ్వనిశ్చుత్త్యోహోక్తిప్రయోం కటుప్రత్యుక్తికటుః క్షకరో
రః || ని || కటుప్రీక్తం సేయోరసేవా తిగ్వశ్చిత్రిషు సుగంధామస్సరేవా ర్థా
ప్రయతీక్షేష్వపిత్రిషు | కటుః స్త్రీః కురోహి శ్చన్ద్రియామదేహిసపు సకలలవా
నారకరిత్వమాలామూంజాయతేభవతి - గాంధుం త్యాతం వ్య కంస్వరేతూ
ణుమాణేవీణాధ్వనిశ్చాన్వితాంబహతీత్యధః - వీణాస్వనిమన్వలతేతేచ
యకం ర వ్విరభిభాషః - సాతస్వీస్థిత సముదహానీ కలమమరారు రేయది
క్రకటయతిచేత్ చంద్రికాపిమలిస్తే వాలశ్చితే - అన్వేషణం ముండసు
గ్నిశ్చతీవృశ్యత ఇత్యధః - వై శిశ్వేనంతోపచిదీమస్థిత శ్చేమత్యుష్ణేభావం -
ఉత్పలంకుషలయంనచం నూనం ముడిలగ్న సహాపి ముడిలగ్న సహాపి ముడిలగ్న

నేత్రయోః పురఃస్యాచ్ఛేత్ తదీయనయనద్వరిద్వస్యశ్రరోవ ర్రిభి వేద్యున్దనా
 నమిహాన్తిష్ఠతి-తథాస్వల్పీభూతిశోభ త్వేతలక్షణిభ్యధఃతదక్షియంశం
 శ్రియానవోత్పలంనిరాకృత్యవతకతిభిభావః - తస్యాఃక్రీఃదేహకాంతిః
 లోక్యతేయదిసావణః ప్రకవణ శాలిత్యేనప్రసిద్ధాలటిద్వల్లిఃద్యుజ్జితావివ
 దైవ-తద్వర్ణోనయనసుభగోనభఃతీత్యధః-తత్కాంత్యేద్యుతాకంతేశ్చ
 మహదంతరమస్తీతిభావః-అత్రవీణాధ్వని పారుష్యాదిరూపా ప్రస్తుతకార్యే
 నప్రశంసనీయనాయకాగానమాధుర్యాతిశయాదిరూప ప్రస్తుత కారణప్ర
 తీతేరప్రస్తుతప్రశంసాలంకారః-తల్లక్షణంతూక్తం - సాచవీణ్యాధ్వనిప్రభృ
 తీనాంశ్రుతికటుత్వా ద్యసంబంధేపి తత్సంబంధాభి ధానరూపయాతికయో
 క్త్యానుప్రాణితే తిష్ఠ్యయోస్సంకరః - నాయకాపరకీయా - ఆయోగఃప్రలం
 భశృంగారః - నాయకారూపేణాలంబనవిభావేన ఆలంబనగుణరూపేణోద్దీ
 పనవిభావేనచ లబ్ధప్రథమోన్మేషానాయకా శ్రయారతిర్వ్యజ్జ్వతగతిరస స
 త్తానామప్రథమారసోక్తిఃలక్షణంతూక్తం।

౨౧

సత్యంతద్వదవోచధాషమమహాకరాగస్తద్వదీయాదితిత్వంప్రా
 ప్రాసీవిభాతపీవ సదనంమాం ద్రష్టుకామోయతఃకరాగంకించభిభర్తి
 వాధహృదయే కాశ్చిరపత్రోదితం నేత్రేజాగరజంలలాటఫలకేలా
 తూరసాపాదితం॥

౨౨

అన్యకాంతావేశ్మనిరాత్రినీత్వా ప్రభాతసమయే సమాయంతప్ర
 తిభృశ్యమాన సంభోగచిహ్నంవల్లభం కాచిన్నాయకాస్తుతి వ్యాజేనమర్తా
 ఘటసంకుర్వతీప్రాహాసశ్యమితి । తద్వదీయాత్వత్సంబంధినోమద్వీషయాను
 రాగాత్ మమరాగః మల్పంబంధిత్యవిషయోనురాగఃమహాకలధికగతియ
 ద్వచః అవోనధాఃలవరః - బూర్జిహాళత్వాత్వ నేపదం -ప్రకృతేర్వచిరా
 దేశః - అశ్యతివక్త్యాదినాన్లైరభౌ -వచలమీత్యుమాగషః-తద్వచస్సశ్యం
 తథ్యం - యతః యస్తాతారణాత్ త్వంవిభాతేప్రభాతేప్రాతరేవ - నచు
 తంకాలషతి శ్రవ్యవిలంబనా సహిష్ణుత్వాదీతిస్తుతిపరోభావః . నీశ్యాంనీత్యై
 వాగతః నతుపూర్వం అల్యకాలతా పరితం త్రతాదితి నిందా పరోభావః -
 మాంద్రష్టుంకామోభిలాషా యస్యతథోత్తస్సక సవనం గృహంప్రాప్తాసి
 మామధ్యప్యాచిరమన్యత్రపర్తితుం సకశ్చోషీతిస్తుతిపరోభావః -ప్రతారణ-
 పరతయౌవర్యనమాన్ - కర్తుమంగతోసీతి నిందాపరోభావః -త్వదీయరా
 గస్యమహాత్వం శృంగార్యమేషయ - కింతుప్రత్యక్షసిద్ధమసిత్యాహ - లాగిమ
 ౧॥కించహేనాధహృదయే వక్షసి ॥ని॥వృద్ధయంచ త్తపటసారితినానాధికర

త్వమాలాయాం కాశ్చీరాఖ్యజే శేభవం కాశ్చీరతకుంకుమం || ని || అథకుం
కుమం || కాశ్చీరాఖ్యజే శేభమిత్యమః | కాశ్చీరంబగుడంబ్ కతంతద్ధాకారే
మృగంవరత్ | కాశ్చీరజన్మాగ్నిశిఖం చారులోహిత చ | దనమితీవ్రతాపవరా
ర్తాండః - సస్య త్రాణితన్తయంపత్రాకారాః శేభవిశేషాః || ని || పత్రావ
ర్తిః పక్షిలతావత్రఫంగస్పత్రతకమిత్యమరశేషే - శేభ్యఉదితముత్పన్నం - ప్రే
యసీరుచకుంభ - రిరంభ పిశునమితిభావః - రాగంరకిమానమతురాగంచబిభ
ర్నితధానేత్రే చక్షుషిజాగరజంజాగరాజ్ఞాతం - కృత్స్ననిశాయాపికామో
పచారసూచకమితిభావః - రాగంబిభర్ని-తధా లలాట ఫలకమివేత్యుగమి
తసమానః - తస్మిన్కాలాంతరసేనలలక్ తత్ర ద్రవేణాపాదితం సంపాదితం -
దయితాచ - గజాణాపాతశంసనమితిభావః రాగంబిభర్ని ఏవమంతస్పహీ
శ్చిరాగస్ఫురైః స్ఫుటత్వాదధువా త్వరీయచస్య స్ఫుతత్యశం కానిస్ఫుతైతి
భావః - ఇహత్వేనత్యవాదితి స్తుత్యాత్వత్వచం సంప్రసన్నశేషవాద్యా
త్రేణ మయ్యురరాగోదర్శితః నిశావసానేకృహంప్రత్యాగమనేన సంభోగ
చిహ్నైశ్చవనితాంతరవిషయ స్తవాసురాగిస్ఫుటీక్రియతే - వంచకాగ్రేస
రస్తస్మాత్తత్త్వవిశ్వాసానవిధే రుద్ధినిందావ్యజ్యతే - అత్రప్రథమవా
క్యం ప్రతిపాదత్రయవాక్యార్థస్య హేతుత్వాదనేకవాక్యార్థ హేతుకం కా
వ్యలింగమలంకారః - తచ్చైకస్మిన్నంతేశుద్ధం. అ తాంతరేతురాగశబ్దగత
శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసంకీర్ణః - స్తుత్యానిందాప్రతీయత ఇతివ్యాజస్తుతిశ్చసా
చోక్త కావ్యలింగసాపేక్షేతి తయోరంగాంగిభావేనసంకరః - లక్షణానితూ
క్తాని - ప్రథమపాదోక్తార్థస్యప్రపంచేన సమర్థవాద్విప్లరాఖ్యోగుణః || సమ
ర్థనప్రపంచోక్తిరుక్త సార్థస్యస్మిన్తరణితిక్షణాత్ - తద్వామానవిప్రలం
భశృంగారః - నాయకాఖండితా || నీర్వాన్వత్రుశాం ప్రాతరాగతేప్రాణవ
ల్లభే || అర్యాసంభోగదీప్తాస్తుకుపితాఖండితాను శేతిలక్షణాత్ - సాచమ
ధ్యాధీరాధీరాచ || ధీరాధీరాతుసాత్పా సవక్రోక్తిశ్చాత్మియాగసీతిల
క్షణాత్ - నాయకౌధృష్టః అపరాధస్ఫుటేపినిర్భీకత్వాత్ ||

౨౨

ఏతిస్మిన్ సవాసావసంతసషయే ప్రాణేశదేశాంతరంగంతుం
త్వంయతనేకధాపినభయం త్వాగ్రేద్యేధునా | యస్మాత్తైక
రంసారసారభముషాసాసంసరోవాయునాచాంద్రీదిక్షువిజృం
భితేరజనిమృచ్ఛామయీటచ్చటా

౨౩

కాచినాయకావసంతకాత దేశాంతరంగం తుంప్రయత్నవంశం
కాంతంతత్ప్రవాసమంతరంగేకా నంగీకుర్వాణా స్యంగీకుర్వాణేవాహ ||

ఏతస్మిన్నితి || హే ప్రాణేశమత్పాశ్చేత్త్వ త్వయిగ తేత్వదీనా సేపవిగళమి
 వ్యతీత్యశీచాయోగర్చనుం కబోధిషచం - ఏతస్మిన్-విషధకుసుమాలీ
 ర్చా వషధుకర నికురుబక ఏది లఃర కూణితాది దనోద్ది స నామో
 శ్రీశాంతియాయినరహీనాం సంవర్తకాలం స్వర్తమానజ్యోర్థః వనం సమ
 యే వసహసాతరి తం మధా ధా || 2 || కరితంతు శాశేత్వ రః -
 చేహంతరవన్యదేశం - వయూరశ్యంసకాదిత్వా పుణానః గంతు యంత సే
 యత్సంకరోషి - తథాపిక్ష్యమభిమతేర్ధేచిర్ద్వి తేకేషధుకేదానంతాపాద్విర
 సాతాపాత్ భయంనప్రప జ్యేష్ఠప్రాప్నామి - సం త్రివింహలా శ్చిరంబా
 ధిష్య ఇతిసభిజేమీత్వధఃకాలాంతరేతుభయంనప్రాప్నామి త్యాశమా
 నసుకుతోధు నాతాఽథయ తవనవిద్యతే తాహ - యస్మాదితి || యస్మా
 త్కారకాక్షజనిషు త్రిషు - రంజరాగభిధాతోరజానాదేశః - బహువి
 రాగ్నలోః - శృవాకాపజ్జీవభిపాక్షి శేఖ్రే స్రవ్యయేరజనీశ్చక్ష్మం
 ప్రసిద్ధః - అత్రఅద్యం త్వాద్ధస్వాకతత్వం - తథావోష యోగః || 3 || చ
 రమ హాగేశారసింహం తీనామితి - కైరవాశాంకుముదా యంత్యరసార
 భముతర్కజ్జ వారభ్యం || 4 || సారోలతస్థిగాంశేచన్మాన్యేన్ద్రీయశేష్వి
 స్థితురః సంముష్టాశ్చ సహరతీ శధోక్తః - తేషవచకుముదామోభ జ్యే
 షః - సరోవాయునాసాకంసరస్పంబభినాసమీణేనసహ || 5 || సాంకత
 సమంసహ్యగురః వాయోశ్చైత్యం సారభ హేతుంకుముదవచా రి స
 రణంచ గుయికుంసరోగ్రవాణం చాంద్రీచంద్రనలబంధిస్త్వచ్ఛాపేన గి
 త్యగ్నినాకలూహాయూ ఖానాకిరణానా చటానామితి || 6 || రి గోవింద్య
 చ్చప్తేభిధానాత్ - దిక్షుంజ్యంభ తేషుకటాక్షయ భ - తే అగ్నిస్థి
 తైశ్చో చారసామగ్రీశాలినికాతస్తిమృపేస్తాప్రకషణన్యోయ
 తత్ప్రా గునాశిచేమీతి బాసశ్యప్రాయః - కాంతిశే వాస శ్చేష్ట
 శిరః జాపసూర్తిమేవస. పాదయేత్ - నత్యుప్రం వ్య త్తహేనాం
 వివహి హంసంహితీ తప్తాత్తిదానీత నాద్యేభ్య ఇదం చక్రావి
 లకనానియోర్తి మునియనిలద ప్రాంత - యోగ్యోగే, పోధ కాల
 గంహస్తావ ప్రాశాన్ని గళమయ్యత్య తీన్ద్రీయై భజ ఇతి గోవిందా
 నగ్ధస్తాత్ సేవేవ్యనిలికూడాధి ప్రాయః - అత్రలూపాన్ని వివేచిత హే
 కయ పానసేన ఎదభిషతీయశ్రావాః గంతుశ్చ సేవే దివాసేమేవగి
 తామ్యోభిగ్గ్యదిలే సచానిష్ఠితయ లభానీధిషక విజ్ఞేయమృదేవధుని
 సగ్యతామనిషేధిషరాణి - అత్రోత్రానిష్ఠవిద్యభ్యుదయ ఆషేహ

లంకారః || ఆత్మపోన్యవిధాప్యక్తేః పె. ధే చ రోహితశ్శిలజ్జాత్ - సర్వధిర
 పిప్రతీయమీనతయాధ్వనిదూషః - వసంతసమయః స క్తప్రాణపల్లభః ప్ర
 తాణసన్నాహరూపకారణ సామగ్రీసర్వాశేషి - భయరూః కార్యస్య
 అనుదయాద్విశేషోక్తిర్నామాలంకారః || కారణేనానాకార్యస్యాత్పత్తిశ్చ
 ద్విభావనా | తత్సామగ్ర్యానుత్పత్తిశ్చ శేషోక్తిర్నిగత్యతిశయః -
 తాపభయానుదయప్రత్యుత్తరవాక్యాభివ్యక్తేషామేవోపన్యాసాతా
 వ్యలింగంతచ్చవిశేషోక్తరంగమితిద్వయోన్యకరః - భావిప్రవాసప్రలంభ
 శృంగారః - నాయకాశ్రవత్సృజ్యతక్రూకా ||

౨౩

చక్షుర్దృష్ట్యపైతుమానిసముఖంసదర్శయశోత్రయోః పీఠం -
 వసుతిసాఖ్యచుస్తుమధురాంవాచంప్రియేష్వాహర తాపశ్చావృత్తు
 మేప్రసాదశిశిరాంధ్యష్టింశనైఃపాతయత్యక్వాప్తముః మభూతపూర్వ
 మచిరాక్రూరంసఖివోవజం ||

౨౪

నాయకస్సఖిభిరుత్పాదితేనప్రథీయశామానేన ముఖప్రదర్శనజేవా
 కుశ్చీంకృచ్ఛేరించిన్ముఖప్రదర్శనక్రియమాణేషామనామాలంకార
 చిరాత్తత్యాగేవ నిష్ఠురమేవాభావమాణాం నిష్ఠురవాణావశానేపి రోష
 కషాయితమేవద్యష్టిముపరిష్టాల్పదయతీనాయకాంప్రియోక్తిభింప్రసా
 దయతి చక్షురితి || హేమానివిమేషమచక్షుఃపాదాః ద్యుజ్జ్వలన్త్యంత్వ
 స్సంబద్ధా లాభజనితదీంతాపారవశ్యక్రయక్తం - రూగ్రహణాత్మమ
 త్యుత్పత్త్యధః || జడస్థబేబుద్ధిహీనేగ్రహగ్రస్తేచవాచ్యవదతినానాథరన్
 మాలాయాం - అపైతులపగచ్ఛతు - ముఖంసందర్శయ - త్వన్ముఖావలోకన
 జ్యేష్ఠసయనబాద్యస్య త్వన్ముఖావలోకనైక - హార్యర్వాటతీభావః - హే
 ప్రియేమేశోత్రమోఃపీయూషస్సృత్యవృత్త - వీణానివీణాయామసృత - సుధే
 త్యుగరః - తేనయత్యేష్కంసుఖింతత్ - తాప్తకమిత్యధః - సార్థేష్కే - మభు
 రాంక్రయాం || స్యాత్ప్రయాణాదుభురాపర్యగరః వాచ్యమిహాడపీ
 య - మానం - ర. మాపజానివహం - సుఖయవాచాకర్ణయోన్ముఖాదప
 యేత్యర్థః మేతాపకావదస్సంతాపః శామ్యతుశాంతముపయోగం - మహ
 చి - యం పూర్వభూతోభూతపూర్వః - భూతపూర్వేచరితీస్సగ్రేహ
 త్పూర్వశబ్దస్య - రస - రః - భూతపూర్వోనభవతీత్యసాంప్రద్యః - కదా
 ప్రియగే - సహజమిచ్ఛగ్గి - అత్కుత - అమిలభావః - సఖినాదోషాన్త్య - స
 జాదుపాస్తాతస్త్ర - సతుప్రయమానమదియదోషప్రభవమితిభావః - రో
 వంకోపయచి - చ్ఛేమ - త్యక్వాప్త - రం - రం - రం ||

పార్థస్థీరలక్ష్మీతో యామస్సవైన్యలింగాచర్యమరః - దృష్టిశనైః పాతయ
 మాంద్యపరాయ - గాయాతీశేషః - సఖివాచసృతోక్తిభిః నిరపరాధేష
 య్యేతాశ్చో దీక్షురోషః కర్తుంనోచితః - తస్మాదుగ్రదృష్టిమ వహ
 యః పరయా సౌమ్యైష్ట్యాతాపంనివర్తయేత్త్యథః స వ్రతప్రాధానాయాం
 లోట-ఇహసర్వప్రపూర్ణో శరవాక్యాధికాయోగై తుహేతుశుద్ధ్యా ప
 న్నత్వాద్వాక్యాధః హేతుకంకాన్యలింగవలంకారః పీయూషమతిశాఖ్యమి
 త్యత్రపీయూషస్మృతిపాత్యసౌఖ్యస్య గాన్వ్యపారసాధ్యత్వాయోగత్తత్స
 దృశంసౌఖ్యమితి సౌఖ్యత్వే సాన్నిద్యచాలంకారిధేవః-దీర్ఘమిత్యాదిరో
 షవిశేషణత్రయస్యతత్పరిగ్రహణాచి త్యభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరః-ప్రసా
 దశిశిరామితి దృష్టివిశేషణస్యాపి తాప నివర్తకసామర్థ్యాభిప్రాయ గర్భత్వా
 త్పరికరః-ఏతేషామయోన్యనైరపేక్ష్యాన్యంసృష్టిః - ద్వితీయపరికరస్యోత్తరా
 ర్థగతకావ్యలింగప్రత్యంగత్వాత్తయోరుభయోస్సంకరః- మానవిప్రలంభ
 శృంగారః - వాక్కుతంసంగేచ్ఛాయాపంసర్క-నాయకాఖండితా- నాయక
 స్సఖిరచనస్యసత్యత్వేభృష్టః- అసత్యత్వేనుకూలః- సామాఖ్యఃప్రధమోమా
 నాపనయనోపాయః - సామాద్యుపాయస్వరూపం సాహిత్యచింతామణౌ
 ప్రదర్శిం ॥ సామూఖ్యేనానాననయ్యపేక్షార సాంతరైః । మానాపన
 యంతాసాము పాయైష్వర్థ్యరాచరేత్ ॥ తత్రచాటువచస్సామ భేదస్తత్స
 ఖ్యుపార్జనం । దానంవ్యాజేనభూషాదేః ప్రదానంపదయోర్నతిః ॥ ధైర్యా
 లంబఉపేక్షాప్యా దసోత్పాదోరి సాంతరమితి॥

మానమ్నామనామనాగపినతం నాలాశ తేవల్లభనిగ్యా తేవయ
 తేనిరంతరమియంబాలాపరంతప్యతే । అనీతేరషణ బలాత్పరిజనై
 మానం సమాంబతేనై తై కంఠకతానసూన్ప్రియతమే నిగ్గుతు
 కామెప్రసః ॥ ౨౫

ప్రప్యజై ప్రణయకలపే ప్రియవృష్టేమానం అశృష్టేతాపంచ భజ
 మానానాయకామాలోక్య మనఃభిద్యమానాకాచి త్తిస్యా సృణోతదవస్థా
 మన్యన్త్రైకభయతి॥మానేతి॥ మాచేష్టానంతీణవాపకా మనోయస్యాశ్చాత
 ధోక్తాభయపురో ర్తిరీబాలా-అత్ర బాలాశబ్దేనకించిమాసమడిశవమామ
 ధ్యావివక్షి తా-నతుతదూనముగ్ధా- తస్యాస్తోకనిష్ఫలమాన త్యాదీదృగనల్పస
 ఫలమానశాసీ త్వయోగాత్ - ముగ్ధాయాస్తోకనిష్ఫలమాన శాలిసీత్వంశా
 హిత్యచింతామణౌస్ఫటికృతం ॥ ముగ్ధోద్యద్యోనామూఢా లజ్జావిజలమ
 న్నధా । సఖినాంపరత త్రాచినిష్ఫలస్తోకమానభాగితి-అషోడశాబ్దాబాతే

తివ్యవహారస్తుకామశాస్త్రే ప్రదిర్మితి॥ బాలాసామదేశాద్వాత్తజుఃకరితరణే
 త్రింశతోయాపదూర్ధ్వప్రాధాన్యాత్తంచ సంహతపిండి సర్వోర్ధ్వతామో
 తనారీతి - నతంప్రసూతం - నత్యాజ్యమానాననయనోపా యనప్రాసాద్యు
 మిత్యర్థః - వల్లభంప్రియంన నాగీషుపిసి॥ కించిన్న నాగల్పవ ప్యర్థః - నావ
 లోకతేనపశ్యతి - అనునయస్యాదౌషాన్యూజ్యేకపేతుత్వాద్యర్థః - దయతే
 ప్రియోనిర్యాతేనిగ్గతే - ఉపేక్షానంతరేణనేయముపా యంతరే - సాధ్యేతిని
 శ్చయాదుపేక్ష్యతేనతీతి యుజత్ - నిర్గతవంతరవచధిర్వస్తికా శక్యగోతద్యధా
 భవతితథానిరంతరం - సంతతిమ్యథా॥ని॥ అంతరంవివరాంతర్ధిభేదేవ్యవధి
 రంధ్రయోః । అవకాశావసరయోస్తాదగ్ధ్యానర్థయోరక్షితినానార్థరత్నమా
 లాయాంపరవత్సంతంతస్యతే - అవిధిరీతోపిస్వయమేవాగత్యాననయకప్రి
 యంకిమితిమయోపేక్షితీతిపశ్యాత్తాకంభజతద్యర్థః - రమణేకాలతే - రిజస్తే
 ర్నయికాసంబంధిభిః - యద్వాసభీదాస్యాదిభిః - యద్వావీరమర్దాదిభిః నాయ
 కస్తై వ్యవసర్గసచివై - వీరపద్మాదీనాంస్వరూపసాహిత్యచిరామణాకధితి॥
 తత్సహాయాఃవీరమర్దవిటచేటపిదూషకాః । వీరః ప్రసన్నపథఃకార్యలోచన
 కోవిజః । కామనాస్త్రురహస్యావాసుపద్యేష్టాటస్తస్త్రింశతైర్ధాననిపు
 ణోహాస్యకారీవిదూషకఇతి - బలాదానీతేపలాతే - గానాగిమితేగణమాన
 మాలంబతేఆశ్రయతే-వియోగి తాప్రకర్షణమందిపేగతామాపన్నస్యాదితోపస్య
 సాపరాధప్రియముఖదగ్ధవచనాత్కేచిత్పునరుల్లసేతత్త్వాదిభిః - క్షియతే
 మేపునఃనిర్గతుంకామోభిలాషాయస్యతస్తికా - భూషితాపినభూషతే - క్షియతే
 వృధావస్థానేనేతిసాసూయంనిర్యాతుముద్యుక్తైతీత్యర్థః - కంఠగతానసూ
 న్ప్రాణా॥ని॥ పుంసీభూమ్నసవః ప్రాణాఇతిమరః - ధత్తే - పునర్వియోగప్రస
 త్యావిజృంభమాణేనమగ్నహతాపనకంఠగతప్రాణాభవతిత్యర్థః - జీవితసంశ
 యేప్రసక్తపిమానంసముంచల్యహాకియదన్యామార్భ్యమితిధౌషః - నాయకనిర్వ
 మసన్నాహమాత్రేనాయికాయాః ప్రాణాంకటప్రసక్తైరుపచణానాదుపే
 త్తూరూపసంచమేపాయప్రయుక్తంవరానస్యల్పావశిష్టత్వం - విజృంభే స్వధా
 వోక్తిః కర్తృకారకస్యక్రమికానకక్రియాన్వయత్వాదగారికదీపకాలంకా
 రః - లక్షణంతూక్తం - మానవిద్రలంభశ్చింతా - నాయకామధ్యాదీరాకల
 సంతరితాచ - కోపాత్కంఠేంపలానుస్యత్యాత్తాపగమన్వితా॥ కలపంత
 రితానామసూరీభిఃవర్తితానాయకాద్యుపే॥

కణాకరుంతువమేవకోకిలరుచంతస్యాత్సృగ్గిలేభాషితేచంద్రోక దుర్జస్త్వ
 దాననరుచేఃప్రాగేవసంపర్శనాత్ । వత్సమి - నమశత్యయసయోనిత్ర

మృగీకాంక్షంబంబైనువల్ల్యపితావదేవలలితాయావన్నసాలద్యతే|| ౨౬||

నిస్తులరూపవిభ్రాదినానినంకాంచి తరుణీంబిలోక్యతరచి తతా ప్రాప్తః
కామీనమక సచివస్యాగ్రతామనస్తారశ్యకారిణీంచలయతి||కణేతి||తస్యాఃమయా
దిలోకితాయాగుంధర్యాఃబాషితేచశశ్రుతే సతికోకిలరుతంకణకమోరరుతువమేపత
లిపీదాకరచుగభవతితిశేషః-తదుత్త్రవణానంతరంతత్వంతంబాధతత్వత్వః - నతుమ
గ్రాపిప్రాగివశ్రుతిసుభగతాంబుత్తద్యతత్వకారాభిప్రాయః- లేనకలరస్వరస్యస
గ్వాతికాయామఘ్యశాలిత్యంబోద్యతే||ని||అరుంధదస్తుమమకస్పృగిత్యమః - తథా
చంద్రేలోకరుదిజనానామభిలాషః|| ని|| రుచిస్తుక్తిరణేకాంతావభిషంగంభిలాషయో
రిత్యమః-తదాననరుచేస్తస్కభకాంతేస్సందర్శనాత్పాత్రిక్పూర్వమేవ-వతకతతిశేషః-
తదాననరుచిశందర్శనానంతరంచనివతకతేనిస్సారత్వబుద్ధిరుదయతీత్యవకారాభిప్ర
యః-ఏతేనతదానసస్యచంద్రదశ్యధికలోకోత్తరసాందర్యశాలిత్యంబోద్యతే - తథాత
స్మయనయోస్తస్యానేత్రయోరగ్రేమృగీకాంకుంగంగనానా చక్షుః-అనం నిజినే
తాగ్రాంపస్యభిఃప్రచ్ఛాదనమేవరంమనాప్రీయం-తత్కాలప్రసజ్జనానలాఘవపరి
హారేఃప్రాప్తిద్ధగౌరవపరిత్రాసంభవాదితివాచః-చక్షూంషిసమ్యక్చిత్తద్విక్రమప్ర
కాశనేతుప్రంబుగౌరవపరిగర్హస్యాత-ఉత్కృష్టసన్నిధౌరమ్యాణామప్యప్యప్యేనాబా
సమానత్వాదైవకారాభిప్రాయః-ఏతేనతస్మయనయోద్విఖిలహరివాంగనానయనదు
ర్భవిస్తాంతారధ్యాదిగుణకంపన్నస్వంశ్యేతే-ఈసుందరీయావన్నలద్యతేసద్భిషే
విషయాక్రియకేతావదేవమైషిః-ల్లిహరణ్ణయాలతాపికిములాన్యదైవావః - లలితామ
నోరచూ-గుణాద్భుతవస్త్రసుభవస్యాస్యప్రాచుచేమూకలప్వాదిగృహకారాభిప్రాయః-
ఏతేనకనకప్రవాతీనాయనతిదంబ్యలరితీవోద్యతే-అత్రకోకిలగతకణాకరుంచదిబావా
దిమూ-ప్రస్తుతకాగ్యప్రతిపాదనేననాయికావాఙ్మధుర్యప్రకీర్ణాదిరూపప్రస్తుతకార
ః ప్రసీదేరప్రస్తుతప్రకంసాభేషః-ఉపమానభూతికోకిలరుతద్యక్షయనాయకావాగా
దైరూపాణామపమయూ-నామాధిక్యస్యర్థనాద్యవిరేచశ్చ - తాచకోకిలరుచీనాంక
ణాకరుంచదిత్వాగ్నంబంధేపితశ్శంబంధకల్పవరూపయాతిశయోక్త్యాన్యహిరాదింత
స్యాస్తయోశ్చాంగంగిబాజేనసంకరః-వ్యతిరేకప్రస్తుతప్రశంసయోస్తువకమేవవాక్యా
ధకమాప్రీత్యసహృత్థానాదేకవాచకానుప్రశంససంకరః- ఆయోగప్రలంభశృంగారః-
సాయికాంకురీయా||

౨౭||

ఇతిశ్రీగణేశనిరరేఖతాసమాసాదితవిభవేనశ్రీభాస్కరభట్టాచార్యశ్రీర
ఘునభమిత్రసహధ్యాయినాశ్రీవేంకటపండితరాయసార్వభౌ
వేనరచితాశృంగారచంద్రికాఖ్యాపుష్పదాణవిలాస

వ్యాఖ్యానమాప్తా.

